

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ



ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΒΟΛΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ»**



ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΤΣΙΤΩΝΑΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΜ 4488

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΩΣΤΑΚΗΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 2018

Copyright © [Τσιτωνάκη Ελευθερία, 2018]

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ Κρήτης δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του τμήματος.

Περίληψη

Σκοπός: Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση της επιρροής του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη της Ελλάδας.

Δομή: Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται διάφορα στοιχεία που αφορούν τον τουρισμό (χρονική εξέλιξη, επιπτώσεις, εναλλακτικές μορφές τουρισμού). Στην δεύτερη ενότητα γίνεται ανάλυση πάνω στην έννοια της περιφερειακής πολιτικής πως αυτή εφαρμόζεται ανά τα χρόνια, τα χαρακτηριστικά των ελληνικών περιφερειών, τα προβλήματα που παρουσιάζουν οι ελληνικές περιφέρειες. Τέλος, στην τρίτη ενότητα γίνεται μια βιβλιογραφική αναδρομή στο πως ο τουρισμός έχει επηρεάσει την περιφερειακή ανάπτυξη και πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί εργαλειακά για την ανάπτυξη μιας περιφέρειας.

Μέθοδος: Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, έγινε βιβλιογραφική αναδρομή σε αναφορές που αφορούν τις έννοιες του τουρισμού και της περιφερειακής ανάπτυξης. Οι βιβλιογραφικές αναφορές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν τόσο ελληνικές όσο και ξενόγλωσσες και σε αυτές συμπεριλήφθηκαν συγγράμματα, επιστημονικά άρθρα Ελλήνων και ξένων ερευνητών καθώς και στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ και την Ελληνική Τράπεζα.

Συμπεράσματα: Ο τουρισμός είναι ένα εργαλείο που μπορεί να συνδράμει στην περιφερειακή ανάπτυξη ενός τόπου όπως η Ελλάδα. Ως περιφερειακή ανάπτυξη στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να νοηθεί η εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων με την ανάπτυξη των μη ανεπτυγμένων περιφερειών. Ωστόσο, κατά τον σχεδιασμό πρέπει να ληφθούν υπόψη οι περιορισμοί της τουριστικής δραστηριότητας (όπως η φέρουσα ικανότητα των τόπων) και οι επιπτώσεις στο περιβάλλον και στην κοινωνία.

Summary

Purpose: The aim of this study is to investigate the influence of tourism on the regional development of Greece.

Structure: In the first section are presented various elements related to tourism (time evolution, impacts, alternative forms of tourism). The second section analyzes the concept of regional policy as it is applied over the years, the characteristics of the Greek regions, the problems of the Greek regions. Finally, the third section provides a bibliographic overview of how tourism has influenced regional development and how it can be used as a machine tool for the development of a region.

Method: For the purposes of this study, a bibliographic reference has been made to the references to the concepts of tourism and regional development. The bibliographic references used were both Greek and foreign, including books, scholarly articles of Greek and foreign researchers as well as data from ELSTAT and Hellenic Bank.

Conclusions: Tourism is a tool that can help in the regional development of a place like Greece. Regional development in this case can mean the elimination of regional inequalities with the development of underdeveloped regions. However, planning should take into account the limitations of tourism activity (such as site capacity) and impacts on the environment and society.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	III
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	5
1.1 Χρονική εξέλιξη τουρισμού	6
1.2 Βασικές κατηγορίες τουρισμού	8
1.3 Παράγοντες που επηρεάζουν τον τουρισμό	9
1.4 Οι επιπτώσεις και η συμβολή του τουρισμού.....	11
1.5 Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	13
1.6 Χαρακτηριστικά τουρισμού στην Ελλάδα.....	15
2. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	20
2.1 Περιφερειακή πολιτική	20
2.2 Κυριότερα μέσα άσκησης της περιφερειακής πολιτικής.....	22
2.3 Περιφερειακή ανάπτυξη	23
2.4 Ο σχεδιασμός στην περιφερειακή ανάπτυξη	23
2.5 Περιφερειακό πρόβλημα	23
2.7 Η περιφερειακή πολιτική στην Ε.Ε.	26
2.8 Ελληνική περιφερειακή πολιτική	26
2.9 Ιστορική Εξέλιξη Ελληνικών Περιφερειών.....	27
2.10 Στοιχεία Ελληνικών Περιφερειών.....	28
2.11 Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα.....	29
3. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	32
3.1 Προοπτικές ανάπτυξης τουρισμού.....	32

3.2 Σύγκριση τουρισμού με άλλες μορφές ανάπτυξης.....	38
5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	41
6. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	44
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	56
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	60

Ευρετήριο πινάκων και γραφημάτων

- Πίνακας 1:** Οι δέκα κλάδοι με τη μεγαλύτερη συμβολή στην εξέλιξη της παραγωγικότητας, πηγή: Eurostat (επεξεργασία Γ.Σ.Ε.Ε, 'Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση', Ετήσια έκθεση 2016, ΙΝΕ, Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.; ISSN: 1108-7765 ISBN: 978-960-9571-80-7 19
- Πίνακας 2:** Μόνιμος πληθυσμός ανά περιφέρεια, πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, απογραφή 2011 28
- Γράφημα 1:** Αφίξεις μη κατοίκων στην Ελλάδα από το Εξωτερικό Ιανουάριος-Ιούνιος 2015-2016, πηγή: Πηγή: Δελτίο τύπου, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Πειραιάς Οκτώβριος 2016 17
- Γράφημα 2:** Αφίξεις μη κατοίκων κατά μέσο μεταφοράς Ιανουάριος-Ιούνιος 2015-2016, πηγή: Πηγή: Δελτίο τύπου, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Πειραιάς Οκτώβριος 2016 17
- Γράφημα 3:** Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, πηγή: Δελτίο τύπου, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Πειραιάς Μάρτιος 2018 18
- Γράφημα 4:** Περιφερειακές αποκλίσεις από το εθνικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, πηγή: Καραβέλη Ελ. και Τσιωνάς Ευθ., *Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα* 31
- Γράφημα 5:** Περιφερειακές αποκλίσεις από το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφέρειας Αττικής, πηγή: : Καραβέλη Ελ. και Τσιωνάς Ευθ., *Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα* 31
- Γράφημα 6:** Tourism destinations - nights spent at tourist accommodation establishments by non-residents, 2016, πηγή: Eurostat 38
- Γράφημα 7:** Εξέλιξη απασχόλησης στον τουρισμό και τους λοιπούς κλάδους ανά τρίμηνο 2008-2017, πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ- Επεξεργασία SETE Intelligence 39
- Γράφημα 8:** Απασχόληση στον τουρισμό επί του συνόλου (ποσοστά) 2008-2017, πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ- Επεξεργασία SETE Intelligence 39

Εισαγωγή

Ο τουρισμός είναι ένα πολυσύνθετο κοινωνικό φαινόμενο με πολλές πτυχές, πρόκειται για ένα σύνολο σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ του τουρίστα και του τόπου που τον υποδέχεται. Τα κίνητρα της διενέργειας του τουρισμού μεταβάλλονται ανά τα χρόνια ανάλογα με μεταβολές που προκύπτουν στην κοινωνία. Ένας σημαντικός κλάδος που επηρεάζει και επηρεάζεται από τον τουρισμό είναι και η οικονομία του τόπου υποδοχής (και της ευρύτερης ενότητας που ανήκει), καθώς ο τουρισμός είναι πλέον μια οικονομική δραστηριότητα η οποία προφανώς συμβάλει στην ανάπτυξη του τόπου που λαμβάνει χώρα. Ωστόσο ο τουρισμός έχει και αρνητικές επιπτώσεις για τον τόπο που γίνεται οι οποίες αφορούν κυρίως τους περιβαλλοντικούς και τους κοινωνικούς τομείς.

Ο τουρισμός αναγνωρίζεται παγκοσμίως ως ένα μέσο περιφερειακής ανάπτυξης και αντιμετώπισης των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών σε ένα κράτος. Σύμφωνα με τα παραπάνω με σκοπό να μειωθούν οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού οι αρμόδιοι φορείς προγραμματίζουν την τουριστική ανάπτυξη σύμφωνα με όρους βιώσιμους και αειφόρους. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας γίνεται εκμετάλλευση των διαθέσιμων φυσικών και πολιτιστικών πόρων ενός τόπου (εφόσον τους διαθέτει) με τρόπους τέτοιους που να τους δέχεται η τοπική κοινωνία και να μειώνεται το περιβαλλοντικό αποτύπωμα.

Η δραστηριότητα του τουρισμού δεν αποτελεί από μόνη της οικονομικό κλάδο, αλλά οικονομικό κλάδο αποτελούν οι υπηρεσίες που παρέχονται κατά τη διαδικασία αυτή, δηλαδή η παροχή εστίασης και καταλύματος. Αντίστοιχα, η τουριστική δραστηριότητα μπορεί να θεωρηθεί «βιομηχανία» καθώς εκτός από τις κλασσικές υπηρεσίες που παρέχει, αποτελεί μια πολυσύνθετη διαδικασία που μπορεί να περιλάβει διάφορες οικονομικές δραστηριότητες.

Σημαντικό είναι να αναφερθούν οι «παγκόσμιες τάσεις» για τη τουριστική ανάπτυξη, οι οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες με τη *βιώσιμη ανάπτυξη*. Ως βιώσιμη ανάπτυξη νοείται: η ανάπτυξη με στόχο την εξυπηρέτηση των αναγκών του παρόντος, αξιοποιώντας τους διαθέσιμους πόρους με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να μην υποθηκεύονται οι προοπτικές ανάπτυξης των μελλοντικών γενεών” (Brundtland Report, 1987). Στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, η τουριστική ανάπτυξη κάνει βέλτιστη χρήση των πόρων ενός τόπου, σέβεται τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά του στοιχεία και οδηγεί σε οικονομική βιωσιμότητα.

1. Τουρισμός

Ο τουρισμός αποτελεί ένα πολυσύνθετο κοινωνικό φαινόμενο που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες (κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς, ατομικούς). Οι παράγοντες που τον επηρεάζουν μεταβάλλονται ανά τα χρόνια ανάλογα με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των ατόμων της κοινωνίας, τις συνθήκες διαβίωσης, τους οικονομικούς πόρους, την πολιτική σταθερότητα κ.α. Ως ένα πολύπτυχο κοινωνικό φαινόμενο είναι πολύ δύσκολο να μπορέσει κανείς να δώσει έναν ορισμό που να οριοθετεί σαφώς την έννοια του τουρισμού. Παρακάτω παρουσιάζονται ορισμοί που έχουν δοθεί στο φαινόμενο ανά τα χρόνια.

- Η πρώτη επίσημη προσπάθεια ορισμού του φαινομένου του τουρισμού έγινε το 1942 από τους Hunziger και Krapf: *«Τουρισμός είναι το σύνολο των σχέσεων και φαινόμενων που προκύπτουν από το ταξίδι προς έναν τόπο και την παραμονή ξένων στον τόπο αυτό, εφόσον η παραμονή δεν έχει τον χαρακτήρα της μόνιμης εγκατάστασης και συνεπώς δεν ασκείται κάποια δραστηριότητα για την εξασφάλιση εισοδήματος»* (Κούτουλας, 2001).
- Ο Kaspar το 1971 προσδιορίζει τον τουρισμό ως: *«Τουρισμός είναι το σύνολο των σχέσεων και φαινόμενων που προκύπτουν από το ταξίδι και την παραμονή ατόμων σε ένα τόπο, ο οποίος δεν αποτελεί για τα εν λόγω άτομα ούτε τον κύριο και μόνιμο τόπο διαμονής, ούτε τον κύριο και μόνιμο τόπο εργασίας»* (Κούτουλας, 2001)
- Το 1991 το διεθνές συνέδριο στατιστικής στον Καναδά αποφασίζει: *«Ο τουρισμός αποτελεί τις δραστηριότητες των ανθρώπων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε μέρη έξω από το συνηθισμένο τους περιβάλλον για όχι παραπάνω από ένα συνεχόμενο χρόνο για λόγους αναψυχής, επαγγελματικούς και άλλους»*. Αυτή η αποτύπωση του τουρισμού ίσως είναι η πιο ολοκληρωμένη μέχρι εκείνη τη στιγμή καθώς περιλαμβάνει τις τρεις βασικές συνιστώσες του τουρισμού και του ταξιδιού που τον συνοδεύει:
 1. Η δραστηριότητα του επισκέπτη αφορά μόνο τις πλευρές της ζωής έξω από την συνηθισμένη ρουτίνα
 2. Η δραστηριότητα απαιτεί ταξίδι
 3. Συγκεκριμένοι προορισμοί εστιάζουν μια ποικιλία εγκαταστάσεων που απαιτούνται για την υποστήριξη αυτών των δραστηριοτήτων και οι εγκαταστάσεις διαθέτουν έναν συνδυασμό πολιτιστικών, οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντολογικών επιδράσεων που αποτελούν την

βάση για την πολιτική του τουρισμού και τα προγράμματα χειρισμού των επισκεπτών (Middleton & Clarke 2001).

Από τις προηγούμενες δεκαετίες Έλληνες μελετητές του φαινομένου σχολίασαν την έννοια του με τους ακόλουθους τρόπους.

- Το φαινόμενο του τουρισμού μπορεί να οριστεί ως ένας πολυσύνθετος και γρήγορα αναπτυσσόμενος κλάδος της παγκόσμιας οικονομίας, αφού συνδέεται με την κοινωνία και την οικονομία άμεσα . (Τσάρτας, Π., 1996, σελ. 37).
- Ο τουρισμός είναι ένα αυτοδύναμο κοινωνικό φαινόμενο. Αναπτύχθηκε απότομα σε παγκόσμιο επίπεδο και σήμερα θεωρείται ως ένα κοινότυπο και αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής (Βαρβαρέσος, 1997).

Τέλος, ο πιο αναγνωρισμένος ορισμός διεθνώς είναι αυτός της Διεθνούς Ένωσης Επιστημόνων Τουρισμού, (International Association of Scientific Experts on Tourism - AIEST): *«Τουρισμός είναι το σύνολο των φαινομένων και των σχέσεων που προκύπτουν από το ταξίδι και τη διαμονή μη μόνιμων κατοίκων σε έναν προορισμό, εφόσον δεν οδηγούν σε μόνιμη διαμονή στον προορισμό και δεν συνδέονται με κάποια κερδοσκοπική δραστηριότητα.»*

Σε όλες τις παραπάνω αναφορές το φαινόμενο του τουρισμού περιγράφεται ως μια πολύπλοκη διεργασία. Με τους παραπάνω ορισμούς, ουσιαστικά, γίνεται προσπάθεια της περιγραφής του τουρισμού μέσω της σχέσης που δημιουργείται μεταξύ του τουρίστα και του τόπου επίσκεψης, καθώς και μέσω των χαρακτηριστικών της επίσκεψης. Σήμερα, ο τουρισμός δεν ορίζεται σαφώς μέσω των χαρακτηριστικών και των λόγων επίσκεψης ενός τόπου καθώς, όπως περιγράφεται και στις επόμενες ενότητες, οι παράγοντες που ωθούν κάποιο άτομο στην επίσκεψη ενός τόπου ξεφεύγουν από τα όρια της αναψυχής. Έτσι, ο τουρισμός ίσως ορίζεται σαφέστερα μέσω της σχέσης που δημιουργεί ο τουρίστας (μη μόνιμος κάτοικος μιας περιοχής) με τον τόπο και τους ανθρώπους του κατά την επίσκεψή του, όπως έχει αναφέρει η Διεθνής Ένωση Επιστημόνων Τουρισμού.

1.1 Χρονική εξέλιξη τουρισμού

Ο τουρισμός αναμφίβολα είναι ένα σημαντικό «κοινωνικό φαινόμενο» το οποίο έχει αναπτυχθεί πολύ και αναμένεται περαιτέρω ανάπτυξη του. Το φαινόμενο αυτό ορισμένο πιο γενικά αφορά «τη μετακίνηση των ατόμων από έναν τόπο σε κάποιον άλλο και η ιστορική του πορεία είναι τέτοια, όσο και ο πολιτισμός του ανθρώπου» (Κορρές κ.ά., 2007). Ακόμα και μέσα από τους ορισμούς μπορεί να

διαπιστώσει κανείς την μεταβολή του ύφους του τουρισμού ανά τα χρόνια η οποία συσχετίζεται άμεσα με τις μεταβολές που απαντήθηκαν στην κοινωνία. Η παρατήρηση της εξέλιξης του τουρισμού παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς με αυτόν τον τρόπο γίνεται αντιληπτό πως το φαινόμενο επηρεάζει και επηρεάζεται από την κοινωνία και κατ' επέκταση από τους βασικούς πυλώνες της (πολιτική και οικονομία).

Η ανάπτυξη του τουρισμού με την έννοια της μετακίνησης από τόπο σε τόπο από τα αρχαία χρόνια συνδέεται άμεσα με το μεταφορικό δίκτυο (μέσα και οδοί μετακίνησης), όσο πιο ανεπτυγμένα ήταν τα μέσα μεταφοράς και όσο πιο ασφαλείς οι δίοδοι της, τόσο περισσότερες μετακινήσεις λαμβάναν χώρα. Οι πρώτες μεγαλύτερες μεταφορές προς τη μακρινή Ανατολή ήταν θαλάσσιες και ο κύριος παράγοντας που τις παρακίνησε ήταν το εμπόριο. Οι ευρωπαϊκοί και οι γειτονικοί τους λαοί ήταν εκείνοι που θεμελίωσαν την έννοια της μετακίνησης για μη πολεμικούς σκοπούς και κατέστησαν τις διαδρομές των μεταφορών πιο ασφαλείς (Hudman και Hawkins, 1989). Οι πρώτοι λαοί που διεξήγαγαν μεγάλα ταξίδια στη Μεσογειακή περιοχή ήταν οι Αιγύπτιοι, οι Σύριοι και οι Πέρσες. Όσο οι δίοδοι μεταφοράς παραμέναν ανοιχτοί και ασφαλείς για στρατιωτικούς λόγους, άκμαζε το εμπόριο και σιγά σιγά οι μετακινήσεις απέκτησαν και άλλο χαρακτήρα εκτός από πολεμικό. Οι περιοχές υποδοχής σιγά σιγά αναπτύσσουν και προσφέρουν μια πρώτη μορφή τουριστικών υπηρεσιών. Από εκείνη την εποχή μέχρι την εποχή των Ρωμαίων ο τουρισμός αναπτύσσεται καθώς αναπτύσσονται οι υπηρεσίες που προσφέρονται στους τόπους που υποδέχονται τουρίστες.

Η βιομηχανική επανάσταση ως το γεγονός που συντέλεσε στη διαμόρφωση των συνθηκών ώστε τον 20^ο αιώνα να υπάρξει μαζικοποίηση του τουρισμού. Εκτός από την ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας που την χαρακτηρίζει, για να προκληθεί υπήρξαν κοινωνικές και θεσμικές αναμοχλεύσεις. Η βιομηχανική επανάσταση δημιούργησε νέα καταναλωτικά πρότυπα, με αποτέλεσμα τη διεύρυνση των αγορών και σύμφωνα με τα οποία η μεσαία τάξη απαιτούσε δικαιώματα και σταθερότητα στην πολιτική και την οικονομία (Φουτζούλα Χρ., 2008). Η σημαντικότερη μεταβολή παρατηρήθηκε στον τουρισμό συνέβη τον 20^ο αιώνα όπου η παροχή τουριστικών υπηρεσιών μετατράπηκε σε οικονομική βιομηχανία. Οι συνθήκες μετά τον Β' Παγκόσμιο κόσμο οδηγούν στην τάση δημιουργίας ενός οργανωμένου κόσμου, επηρεάζοντας έτσι και τον παγκόσμιου τουρισμό. Το γεγονός αυτό συνοδευόμενο από τη δημιουργία του πρώτου αυτοκινήτου και την εξέλιξη των αερομεταφορών συντέλεσαν στην «μαζικοποίηση του τουρισμού» (Bukart και Medlik, 1973). Το γεγονός της μαζικοποίησης του τουρισμού στηρίχτηκε τόσο στην ανάπτυξη και διεθνοποίηση των υποδομών και των υπηρεσιών στις αρχές

του αιώνα, όσο και στην πολιτική και οικονομική σταθεροποίηση που υπήρξε στις ανεπτυγμένες χώρες, οι οποίες πλέον προωθούν τον τουρισμό και τον εντάσσουν ως κλάδο στην οικονομία τους (Τσάρτας, 1996).

Από τη δεκαετία του 1950 και ύστερα ο τουριστικός τομέας παρουσίασε οξεία ανάπτυξη στην οποία συντέλεσε ένα πλήθος παραγόντων. Οι παράγοντες που επηρέασαν τη μορφή και την ένταση του τουρισμού είναι πολυδιάστατοι και αφορούν πολλούς τομείς από την κατάσταση της οικονομίας (όπως καθορίζεται από το νόμισμα, τον πληθωρισμός κλπ.) έως την ποιότητα των πόρων μιας περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, οι παράγοντες που συντέλεσαν στη μετατροπή του τουρισμού σε οικονομική βιομηχανία κατά τον 20^ο αιώνα είναι:

- Πολιτική και οικονομική σταθερότητα. Έπειτα από περιόδους πολέμων παγκοσμίως μετά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα επικράτησε οικονομική και πολιτική σταθερότητα στις ανεπτυγμένες χώρες γεγονός που διευκόλυνε από οικονομική άποψη και από άποψη ασφάλειας, τη μετακίνηση μεταξύ διαφορετικών κρατών.
- Ελεύθερος χρόνος. Σε αυτή την χρονική περίοδο υπήρξε αύξηση του ελεύθερου χρόνου των εργαζομένων εξαιτίας των πολιτικών που εφάρμοζαν «τα κοινωνικά κράτη», με αποτέλεσμα τη δυνατότητα διακοπών και τη μαζική τουριστική δραστηριότητα. (Dumazedier, J., 1987)
- Δημογραφικοί και οικονομικοί παράγοντες. Η εσωτερική μετανάστευση και η αστικοποίηση διαφοροποίησε την σχέση των ατόμων με την εξοχή, δημιουργώντας την ανάγκη για μετακίνηση προς την εξοχή, γεγονός που οδήγησε και στην ανάπτυξη τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών. (Young, G., 1962)
- Μέσα μαζικής μεταφοράς. Η δημιουργία αεροπλάνων και αυτοκινήτων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τα πολλά άτομα της κοινωνίας έκανε τις μεταφορές πιο συχνές και εύκολες. (Τσάρτας, Π., 1996, σελ. 34)

1.2 Βασικές κατηγορίες τουρισμού

Με σκοπό τη διευκόλυνση της ανάλυσης της τουριστικής συμπεριφοράς καθώς και της συμβολής και των επιπτώσεών της, είναι χρήσιμος ο διαχωρισμός του σε βασικές κατηγορίες.

Ο τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε πολλές μορφές που διαφέρουν μεταξύ τους βάσει πολλών κριτηρίων όπως: το γεωγραφικό περιβάλλον, τη ποσότητα των τουριστών, την εποχή, τα μεταφορικά μέσα (Κορρές κ.ά., 2007).

- **Μαζικός τουρισμός**

Πρόκειται για την πιο συνηθισμένη μορφή τουρισμού, όπου οι τουρίστες κλείνουν πακέτα (μεταφοράς, διαμονής, ξενάγησης, εστίασης) προς δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς. Αυτή η μορφή τουρισμού συντελέστηκε κατά την ανάπτυξη του τουρισμού ως οικονομική βιομηχανία (Ηγουμενάκης, και Κραβαρίτης, 2004).

- **Ατομικός τουρισμός**

Στην περίπτωση αυτή η οργάνωση γίνεται ατομικά από τον ενδιαφερόμενο επισκέπτη, ο οποίος επιλέγει μόνος του τους τόπους διαμονής, εστίασης, ψυχαγωγίας (Ηγουμενάκης, και Κραβαρίτης, 2004) .

- **Εσωτερικός τουρισμός**

Πραγματοποιείται από τους κατοίκους μια χώρας σε άλλες περιοχές της χώρας, διαφορετικές από αυτές του τόπου μόνιμης κατοικίας τους (Ηγουμενάκης, και Κραβαρίτης, 2004).

- **Εξωτερικός τουρισμός (διεθνής)**

Πραγματοποιείται από τους μόνιμους κατοίκους μιας χώρας σε κάποια άλλη χώρα (Ηγουμενάκης, και Κραβαρίτης, 2004).

- **Συνεχής τουρισμός**

Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας είναι η διάρκειά του. Πραγματοποιείται καθ' όλη την διάρκεια του έτους και δεν επηρεάζεται από τις κλιματολογικές συνθήκες. Παραδείγματα τέτοιας μορφής τουρισμού είναι ο συνεδριακός τουρισμός, ο μορφωτικός τουρισμός, ο τουρισμός εκθέσεων κ.ά. (Ηγουμενάκης, και Κραβαρίτης, 2004).

- **Εποχιακός τουρισμός**

Η επιλογή του τόπου και των δραστηριοτήτων επηρεάζεται από την εποχή (Ηγουμενάκης, και Κραβαρίτης, 2004).

1.3 Παράγοντες που επηρεάζουν τον τουρισμό

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τον τουρισμό είναι πολλοί. Οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν τον όγκο των τουριστικών ρευμάτων είναι κυρίως: ο πληθωρισμός, οι νομισματικές διακυμάνσεις, η διαμόρφωση των τιμών του

"τουριστικού πακέτου", οι πολιτικές συγκυρίες η διαφήμιση και ο υπερκορεσμός ορισμένων υπεραναπτυγμένων περιοχών.

- **Ο πληθωρισμός.** Ο πληθωρισμός ζήτησης στη χώρα υποδοχής τουριστών ανεβάζει τις τιμές και συνεπώς το κόστος ζωής (Λιανός και Χρήστου & Νικολαΐδης Ευγγ. 2017).
- Η σχέση του **νομίσματος** της χώρας υποδοχής με το συνάλλαγμα του επισκέπτη κάνει το τουριστικό προϊόν αντίστοιχα φθηνότερο ή ακριβότερο.
- Οι **πολιτικές συγκυρίες.** Η πολιτική κατάσταση στην χώρα υποδοχής είναι ένα γεγονός που επηρεάζει την επισκεψιμότητά της.
- Η **διαφήμιση.** Είναι γεγονός πως οι περιοχές που έχουν διαφημιστεί για το τουριστικό τους προϊόν καθίστανται τουριστικοί προορισμοί.
- Η **πολιτική και η οικονομική σταθερότητα.** Είναι γεγονός πως οι ανεπτυγμένες χώρες αφενός χαρακτηρίζονται από *πολιτική και οικονομική σταθερότητα* και αφετέρου είναι εκείνες από τις οποίες καθορίζονται κυρίως τα τουριστικά ρεύματα. Η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί παράγοντα προς την *ανακατανομή των κατά κεφαλήν εισοδημάτων*, με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι πολίτες τους να είναι σε θέση να «κάνουν διακοπές», καθώς αυξάνεται η αγοραστική τους ικανότητα. Αυτό το γεγονός επηρεάζει τον τουρισμό και τα ποσοστά του σε διεθνή επίπεδο.
- Η **αύξηση του ελεύθερου χρόνου** και η εγκαθίδρυση της έννοιας του **κοινωνικού κράτους** στις χώρες με έντονη ανάπτυξη. Στις ανεπτυγμένες χώρες, η έννοια του κοινωνικού κράτους δηλαδή η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών από το κράτος σε ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες (ανέργους, ηλικιωμένους κλπ) έχει οδηγήσει σε άνθιση του τουρισμού. Επιπλέον, η έντονη αύξηση του ελεύθερου χρόνου στις στα τέλη του 20^{ου} αιώνα βοήθησε στο φαινόμενο αυτό. *«Η έννοια του κοινωνικού κράτους έχει να κάνει με την πολιτική που το κράτος εφαρμόζει στο χώρο των κοινωνικών υπηρεσιών και της κοινωνικής πρόνοιας των πολιτών του. Το σύγχρονο κράτος προτίθεται να συνδράμει οικονομικά και θεσμικά στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών του με τη δημιουργία υπηρεσιών και θεσμών οι οποίες θα συμβάλλουν προς αυτήν την κατεύθυνση»* (Dumazedier, J., 1987).
- **Δημογραφικοί και Οικονομικοί παράγοντες.** Οι παράγοντες αυτοί είναι σημαντικοί για την πορεία του τουρισμού καθώς επηρεάζουν τον χρόνο και τις δαπάνες που μπορούν να αφιερωθούν στον τουρισμό. (Young, G., 1962). Η μετακίνηση των πολιτών με κατεύθυνση τα αστικά κέντρα,

αναπόφευκτα οδηγεί σε αλλαγές στις παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις καθώς και στις ανάγκες των πολιτών. Η κατοικία σε αστική περιοχή, και η αποκτώμενη αγοραστική ικανότητα συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τουρισμού (Φουτζούλα Χρ. 2008)

- Η **ανάπτυξη των μαζικών μεταφορικών μέσων**. Ο τουρισμός συνδέεται άμεσα με τα μέσα μεταφοράς, διότι περιλαμβάνει τη μετακίνηση των ανθρώπων από ένα μέρος σε ένα άλλο. Αρχικά η ανάπτυξη του αυτοκινήτου ως ατομικό μέσο μεταφοράς για όλο και περισσότερους και δεύτερον η ανάπτυξη των μαζικών μέσων μεταφοράς οδήγησαν σε σημαντική ανάπτυξη του τουρισμού. (Τσάρτας, Π., 1996, σελ. 34)

1.4 Οι επιπτώσεις και η συμβολή του τουρισμού

Οι επιπτώσεις του τουρισμού σε ένα κράτος μπορούν να διερευνηθούν από διαφορετικές σκοπιές, την οικονομική, την περιβαλλοντική και την κοινωνική. Είναι φανερό πως η τουριστική δραστηριότητα αποτελεί παράγοντα θετικών και αρνητικών φαινομένων στον τόπο που διενεργείται, το μέγεθος της επιρροής είναι ανάλογο του μεγέθους και της υφής της τουριστικής δραστηριότητας.

Τα οφέλη του τουρισμού σε έναν τόπο είναι πολλά. Πιο συγκεκριμένα:

Κοινωνικά

1. Κίνητρα για εκμάθηση ξένων γλωσσών από τους κατοίκους στις χώρες υποδοχής.
2. Άρση εθνικιστικών και ρατσιστικών συναισθημάτων, αφού οι κάτοικοι στην χώρα υποδοχής αλληλοεπιδρούν με ανθρώπους διαφορετικών εθνικοτήτων.
3. Άνοδος βιοωτικού επιπέδου, όχι μόνο όσο αφορά την αύξηση του εισοδήματος αλλά συμπεριλαμβάνει και τη διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων των μόνιμων κατοίκων που έρχονται σε επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς.

Οικονομικά

1. Αύξηση εισοδήματος και οικονομική ανάπτυξη. Τα έξοδα των τουριστών μεταφέρονται μέσω των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στον τουρισμό σε άλλους οικονομικούς κλάδους.
2. Δημιουργία διασυνδέσεων με άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας. Ο τουρισμός είναι μία «βιομηχανία» που στηρίζει και στηρίζεται και από άλλους κλάδους της οικονομίας, οπότε η ανάπτυξη της τουριστικής

- δραστηριότητας σε έναν τόπο αυξάνει τις ανάγκες δημιουργίας αυτών των σχέσεων.
3. Δημιουργία θέσεων εργασίας. Ως μια οικονομική βιομηχανία ο τουρισμός αυξάνει τις προσφερόμενες θέσεις εργασίας τόσο σε επιχειρήσεις που συμμετέχουν στον τουριστικό τομέα (επιχειρήσεις διαμονής, εστίασης, ψυχαγωγίας, εμπορίου) όσο και σε άλλους οικονομικούς τομείς που δρουν υποστηρικτικά στην τουριστική δραστηριότητα (γεωργία, μεταποίηση, υπηρεσίες κοινωνικής ωφέλειας) (Βαρβαρέσος Σ., Σωτηριάδης Μ., 2002).
 4. Αύξηση απασχόλησης. Η δημιουργία θέσεων εργασίας τόσο στον κλάδο που αφορά τον τουρισμό όσο και στους κλάδους που διασυνδέονται με αυτόν αναπόφευκτα αυξάνει την απασχόληση στους τόπους που έχουν τουρισμό.
 5. Μεγιστοποίηση ζήτησης αγαθών και υπηρεσιών. Όταν μια περιοχή αναπτύσσεται τουριστικά, ο πληθυσμός που εξυπηρετείται από τις υπηρεσίες και τα αγαθά που παράγει η οικονομία της αυξάνεται, συνάμα αυξάνονται και οι υπηρεσίες και τα αγαθά που προσφέρονται.
 6. Περιφερειακή ανάπτυξη. Ο τουρισμός μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη περιφερειών οι οποίες είναι απομονωμένες και δεν μπορούν να αναπτυχθούν διαφορετικά, όπως θα αναλυθεί και σε επόμενη ενότητα.

Στους πολιτιστικούς πόρους

1. Αυξημένα κίνητρα για την προστασία του περιβάλλοντος. Ένας τρόπος για να έχει τουριστική ανάπτυξη σε μακροπρόθεσμο πλαίσιο οφείλει να προστατέψει τους «τουριστικούς του πόρους», δηλαδή το φυσικό και το πολιτιστικό του περιβάλλον.
2. Διατήρηση και εκμετάλλευση πολιτιστικών πόρων (μουσείων, μνημείων, αρχαιολογικών χώρων).
3. Αύξηση και βελτίωση υποδομών (οδικό δίκτυο, ύδρευση, άρδευση, υπηρεσίες υγείας). Όταν υφίσταται τουριστική ανάπτυξη ένας τόπος πρέπει να είναι σε θέση να ανταπεξέλθει στον όγκο των επισκεπτών από άποψη υποδομών.

Οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού αφορούν κυρίως τους περιβαλλοντικούς τομείς. Πιο συγκεκριμένα:

1. Άνοδος τιμών σε μικρές περιοχές. Οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών αυξάνονται καθώς αυξάνεται η ζήτηση τους σε μέγεθος που δεν μπορεί να καλυφθεί από την ντόπια οικονομία.

2. Αυξημένες δαπάνες για τη συντήρηση υποδομών και υπηρεσιών. Σε μια περιοχή με τουρισμό ο όγκος των ανθρώπων που πρέπει να εξυπηρετηθούν είναι πολύ μεγάλος ιδιαίτερα κατά την τουριστική περίοδο, με αποτέλεσμα την αυξημένη ανάγκη για υποδομές και υπηρεσίες. Όμως, η δημιουργία και η συντήρηση των υποδομών αυτών είναι δαπανηρή, καθώς κατά τη μη τουριστική περίοδο μένουν αχρησιμοποίητες.
3. Εμφάνιση ηθών και εθίμων που είναι ξένα και βλαπτικά για την τοπική κοινωνία. Η συναναστροφή των κατοίκων ενός τόπου με τους τουρίστες μπορεί να αλλοιώσει τα τοπικά χαρακτηριστικά τους. Επίσης, παρατηρείται εμφάνιση ηθών που υφίστανται κυρίως στις αστικές περιοχές. (Γεωργοπούλου Ν. 2014)
4. Μεταφορά εργαζομένων άλλων οικονομικών κλάδων στον κλάδο του τουρισμού, γεγονός που έχει αρνητικές συνέπειες στην οικονομική διάρθρωση.
5. Καταστροφή φυσικών πόρων. Η έντονη τουριστική ανάπτυξη έχει σοβαρό αντίκτυπο στον φυσικό κόσμο του τόπου. Ο μεγάλος όγκος πληθυσμού, οι τουριστικές υποδομές, οι υπηρεσίες που παρέχονται συμβάλλουν στην υποβάθμιση του τοπικού περιβάλλοντος.
6. Εμπορευματοποίηση πολιτιστικών και φυσικών πόρων. Συχνά στους τόπους όπου υπάρχει έντονη τουριστική ανάπτυξη, παράγονται τουριστικά προϊόντα βασισμένα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής, βέβαια τις περισσότερες φορές είναι χαμηλού επιπέδου και γίνονται καθαρά για κερδοσκοπικούς λόγους. (Γεωργοπούλου Ν. 2014)
7. Απότομη αλλαγή χρήσεων γης. Η ανάπτυξη του τουρισμού σε μία περιοχή παρόλα τα θετικά στοιχεία, «υποχρεώνει» τους κατοίκους να ασχολούνται με τον τουρισμό, με αποτέλεσμα ο αγροτικός τομέας να μην μπορεί να αναπτυχθεί αφού οι πόροι που έχει διοχετεύονται για τις ανάγκες του τουρισμού. (Γεωργοπούλου Ν. 2014)
8. Δυσχέρεια στην ανάπτυξη και λειτουργία τουριστικών περιοχών. Η ανάπτυξη του τουρισμού σε διάφορες περιοχές δημιούργησε αρκετούς προβληματισμούς γύρω από την ευημερία των τόπων αυτών όσο αφορά την κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον.

1.5 Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Είναι σαφές από τα παραπάνω, πως ο τουρισμός αν και αποτελεί ένα μέσο οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής, οι αρνητικές συνέπειες που επιφέρει τον καθιστούν αρκετά επικίνδυνο για το μέλλον ενός τόπου. Με σκοπό λοιπόν τη μείωση του αρνητικού αποτυπώματος του τουρισμού (και βάσει άλλων

παραγόντων όπως αναφέρθηκαν παραπάνω), σε πολλές περιοχές αναπτύχθηκαν εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Στόχος του εναλλακτικού τουρισμού είναι η επιμήκυνση της τουριστικής δραστηριότητας και εκτός των εποχιακών ορίων που ορίζει σε κάθε περιοχή η εποχικότητα του τουρισμού (δηλαδή επέκταση τουριστικής δραστηριότητας σε δωδεκάμηνη βάση) και η ανάδειξη και ανάπτυξη τόπων που δε μπορούν να προσφέρουν την κλασική μορφή τουρισμού (όπως αυτή έχει αναφερθεί παραπάνω). Ωστόσο δεν υπάρχει ένας ορισμός του εναλλακτικού τουρισμού αποδεκτός σε διεθνές επίπεδο από όλους, δηλαδή όσους με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο εμπλέκονται στην υπόθεση της «βιομηχανίας» του τουρισμού. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που διαφοροποιείται από τις συνηθισμένες σκληρές μορφές τουρισμού (μαζικός τουρισμός) (Κοκκώσης και Τσάρτας,2001).

Στόχο αποτελεί πλέον η «βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη». Με τον όρο αυτόν νοείται: *«το είδος της τουριστική ανάπτυξης που λαμβάνει δράση ισόρροπα στην τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή της οποιασδήποτε τουριστικής περιοχής, δημιουργώντας ταυτόχρονα προϋποθέσεις για τη συνεχή ανατροφοδότηση της»* (Ανδριώτης, 2013)

Μερικές από τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού περιγράφονται παρακάτω:

- **Κοινωνικός τουρισμός:** αφορά άτομα με χαμηλό ετήσιο εισόδημα στα οποία δίνεται η δυνατότητα διαμονής και εστίασης σε ξενοδοχειακές μονάδες με χαμηλό κόστος.
- **Αγροτουρισμός:** είναι μορφή ήπιου τουρισμού κατά την οποία οι επισκέπτες μένουν σε αγρόκτημα και συμμετέχουν σε αγροτικές εργασίες.
- **Τουρισμός τρίτης ηλικίας:** αφορά άτομα της τρίτης ηλικίας και τα χαρακτηριστικά αυτής της μορφής προσαρμόζονται στις ανάγκες αυτής της ηλικιακής ομάδας.
- **Αθλητικός τουρισμός (χιονοδρομικός, καταδυτικός, δραστηριότητες ορεινού χώρου):** αφορά τους τουρίστες που επισκέπτονται έναν τόπο βάση των αθλητικών υποδομών που παρέχουν.
Οικολογικός τουρισμός: αφορά τους τουρίστες που είναι φυσιολάτρες και επισκέπτονται τόπους για να επιμορφωθούν για την φύση οι οποίοι προσφέρουν υποδομές εναρμονισμένες με τις περιβαλλοντικές συνθήκες του τόπου.
- **Τουρισμός υγείας, ιαματικός τουρισμός:** γίνεται σε περιοχές που υπάρχουν και εκμεταλλεύονται πηγές ιαματικών υδάτων.

- **Θαλάσσιος τουρισμός:** υφίσταται σε περιοχές όπου εκμεταλλεύονται το θαλάσσιο τοπίο και τις θαλάσσιες υποδομές (μαρίνες, λιμάνια, θαλάσσιους πόρους).
- **Εκπαιδευτικός τουρισμός:** συνδέεται με τη επιμόρφωση των επισκεπτών γύρω από τον τόπο υποδοχής και τους πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους που διαθέτει.
- **Επαγγελματικός – συνεδριακός τουρισμός:** στόχος αυτής της μορφής είναι ενδιαφέροντα που αφορούν επαγγελματικούς λόγους.
- **Θρησκευτικός τουρισμός:** είναι η επίσκεψη σε θρησκευτικούς χώρους υψίστης σημασίας για κάποια θρησκεία.
- **Αστικός τουρισμός:** η επίσκεψη πρωτευουσών και η ανάδειξη των πολιτιστικών τους πόρων (μνημείων, αρχαιολογικών χώρων, χώρων ψυχαγωγίας).

1.6 Χαρακτηριστικά τουρισμού στην Ελλάδα

Σε αυτή την ενότητα θα αναπτυχθούν βασικά χαρακτηριστικά της τουριστικής δραστηριότητας, στα πλαίσια της Ελλάδας, με σκοπό την καλύτερη μελέτη του τουρισμού και των παραγόντων που τον επηρεάζουν καθώς και των επιπτώσεών του στην οικονομία και την κοινωνία.

Ο τουρισμός αποτελεί τη βαριά βιομηχανία του ελληνικού κράτους. Το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων της χώρας προέρχεται από τουριστικές δραστηριότητες. Συνεπώς κρίνεται αναγκαία η παρατήρηση των χαρακτηριστικών του, των τρόπων που αναπτύσσεται και των τομέων που επηρεάζει στο επίπεδο τόσο της χώρας όσο και σε μικρότερες περιοχές.

Το ελληνικό τουριστικό προϊόν έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που το καθιστούν από τη μία πλευρά αρκετά ανταγωνιστικό αλλά από την άλλη αρκετά ευάλωτο.

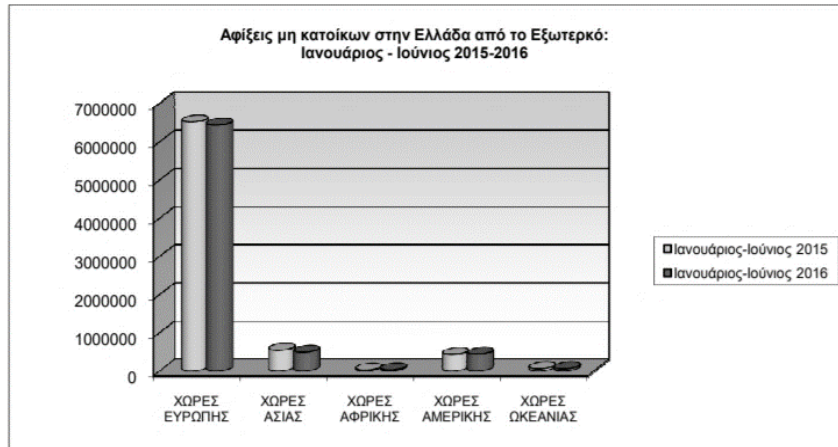
- Μεγάλος αριθμός μικρών επιχειρήσεων. Το γεγονός αυτό από τη μία αποτελεί ανταγωνιστικό στοιχείο αφού προσφέρει πολλές επιλογές στον επισκέπτη, από την άλλη δημιουργεί μεγάλη ανταγωνιστικότητα μεταξύ των επιχειρήσεων (Βαρβαρέσος Σ., Σωτηριάδης Μ., 2002).
- Αδυναμία πρόβλεψης τουριστικής ζήτησης. Η τουριστική ζήτηση δεν είναι εύκολα υπολογίσιμο μέγεθος καθώς εξαρτάται από πολλούς παράγοντες (οικονομικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς) και επηρεάζεται εκθετικά από την αστάθειά τους.

- Εποχικότητα. Είναι γεγονός πως το ελληνικό τουριστικό προϊόν χαρακτηρίζεται από εποχικότητα, αφού ο τουρισμός στην Ελλάδα είναι συυφασμένος με τους θερινούς μήνες.
- Ανομοιόμορφη τουριστική ανάπτυξη. Είναι φανερό πως η τάση για μαζικό τουρισμό έχει οδηγήσει στην άνιση ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα. Υπάρχουν περιφέρειες που έχουν έντονη τουριστική δραστηριότητα και άλλες που έχουν ελάχιστη έως και ανύπαρκτη.

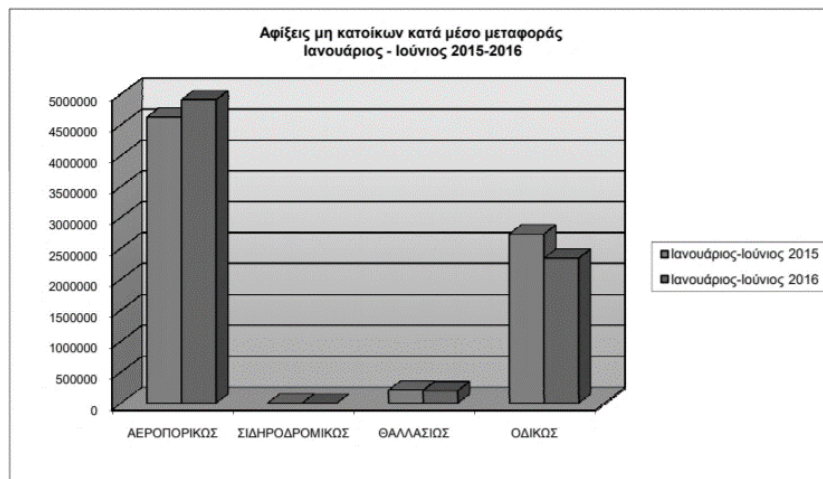
Σύμφωνα με μελέτη της ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ: «Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, λόγω της υψηλής συμμετοχής του στο ΑΕΠ της χώρας (15,5% για το 2010) και της ακόμη υψηλότερης στην απασχόληση (19% για το 2010). Επίσης πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος του τουρισμού στην κάλυψη σημαντικού μέρους του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας, ρόλος ο οποίος είναι εξαιρετικά σημαντικός ιδιαίτερα στην παρούσα περίοδο. Από την άλλη μεριά, όμως, ο ελληνικός τουρισμός παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα, με κυριότερα τον εποχικό και γεωγραφικό συγκεντρωτισμό του προσφερόμενου προϊόντος και την πολύ αργή προσαρμογή στις νέες συνθήκες, τόσο από στην πλευρά της ζήτησης όσο και του περιφερειακού ανταγωνισμού.»¹

¹ Mintour.gov.gr, Υπουργείο Τουρισμού, <http://www.mintour.gov.gr/Statistics/statistikj>, Μάρτιος 2018

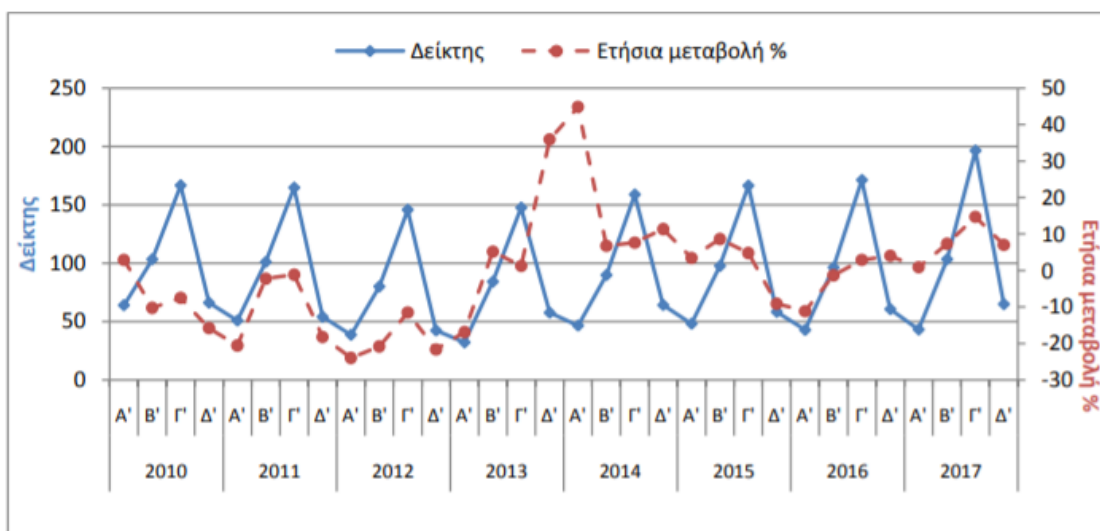
Γράφημα 1: Αφίξεις μη κατοίκων στην Ελλάδα από το Εξωτερικό Ιανουάριος-Ιούνιος 2015-2016, πηγή: Πηγή: Δελτίο τύπου, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Πειραιάς Οκτώβριος 2016



Γράφημα 2: Αφίξεις μη κατοίκων κατά μέσο μεταφοράς Ιανουάριος-Ιούνιος 2015-2016, πηγή: Πηγή: Δελτίο τύπου, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Πειραιάς Οκτώβριος 2016



Γράφημα 3: Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, πηγή: Δελτίο τύπου, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Πειραιάς Μάρτιος 2018



Ο τουρισμός εδώ και πολλά χρόνια αποτελεί τη βαριά βιομηχανία της ελληνικής οικονομίας καθώς συμβάλει ουσιαστικά στην αύξηση εθνικού εισοδήματος, στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην περιφερειακή ανάπτυξη. Επίσης, εξαιτίας του διεθνούς χαρακτήρα του ελληνικού τουρισμού επηρεάζεται και η εισροή συναλλάγματος και το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών. (Πατσουράτης Β.Α, 2002)

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε παρατηρώντας τον παρακάτω πίνακα ο τουρισμός, από την τελευταία έκδοση της Γ.Σ.Ε.Ε, αποτελεί έναν από τους οικονομικούς κλάδους που συνεισφέρει περισσότερο στην εξέλιξη της ελληνικής παραγωγικότητας (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Οι δέκα κλάδοι με τη μεγαλύτερη συμβολή στην εξέλιξη της παραγωγικότητας, πηγή: Eurostat (επεξεργασία Γ.Σ.Ε.Ε, 'Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση', Ετήσια έκθεση 2016, ΙΝΕ, Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.; ISSN: 1108-7765 ISBN: 978-960-9571-80-7

α.α.	Κλάδοι	2005-2009	α.α.	Κλάδοι	2010-2014
1	Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	21,53%	1	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	33,25%
2	Δραστηριότητες χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, με εξαίρεση τις ασφαλιστικές δραστηριότητες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία	12,64%	2	Κατασκευές	20,35%
3	Τηλεπικοινωνίες	10,05%	3	Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες	13,28%
4	Νομικές και λογιστικές δραστηριότητες- δραστηριότητες παροχής συμβουλών διαχείρισης	6,71%	4	Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	5,05%
5	Δραστηριότητες παροχής προστασίας και έρευνας, παροχής υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους, διοικητικές δραστηριότητες γραφείου	5,79%	5	Αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες	4,51%
6	Χερσαίες μεταφορές και μεταφορές μέσω αγωγών	5,44%	6	Παραγωγή βασικών μετάλλων	3,68%
7	Δημιουργικές δραστηριότητες, τέχνες και διασκέδαση, βιβλιοθήκες και μουσεία, τζόγος	4,37%	7	Εκπαίδευση	3,20%
8	Παραγωγή ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κατασκευή ειδών καλαθοποιίας και σπαρτοπλεκτικής	3,82%	8	Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	3,00%
9	Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλικών και ειδών ένδυσης και γούνας	3,58%	9	Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και υπηρεσιών κρατήσεων και συναφείς δραστηριότητες	2,43%
10	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο και επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	3,40%	10	Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη	1,94%

2. Περιφέρεια

Η έννοια της περιφέρειας είναι βαρύνουσας σημασίας στην άσκηση πολιτικής είτε στα πλαίσια ενός κράτους είτε σε παγκόσμια πλαίσια, καθώς ως περιφέρειας νοείται “μια χωρική ενότητα η οποία, στο πλαίσιο ενός στόχου μπορεί να αντιμετωπιστεί ως ενιαίο σύνολο” (Γιαουτζή και Στρατηγέα, 2011). Είναι σαφές πως τα όρια μιας περιφέρειας και η διαφοροποίησή της από τις υπόλοιπες μπορούν να καθοριστούν με πολλούς τρόπους, ανάλογα με το επίπεδο και το είδος του διαχωρισμού.

Σύμφωνα με τον Glasson (1974) οι περιφέρειες κατηγοριοποιούνται σε ομογενείς (formal region), δηλαδή εκείνες που παρουσιάζουν ομοιογένεια ως προς κάποιο χαρακτηριστικό (μορφολογία εδάφους, κλίμα, βλάστηση, είδος οικονομίας, κοινωνικές τάσεις, ιστορία περιοχής κ.ά.) και σε λειτουργικές περιφέρειες (functional region), στις οποίες αναπτύσσονται λειτουργικές σχέσεις μεταξύ των επιμέρους μερών της.

Ο διαχωρισμός σε περιφέρειες είναι σημαντικό στάδιο της περιφερειακής πολιτικής και του περιφερειακού σχεδιασμού. Σύμφωνα με τον Κονσόλα (1985) οι περιφέρειες διαφοροποιούνται: ως προς τον βαθμό ανάπτυξης, το συγκριτικό παραγωγικό πλεονέκτημα της κάθε μίας, την κλαδική εξειδίκευση και τη διοικητική διαίρεση. Επιπλέον βάση των αναπτυξιακών τους χαρακτηριστικών τις διαχωρίζει σε (Γιαουτζή και Στρατηγέα, 2011):

- Ανεπτυγμένες περιφέρειες οι οποίες διακρίνονται σε: 1.Ισόρροπης ανάπτυξης: υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, κατά κεφαλήν εισόδημα, ποσοστό απασχόλησης, τεχνικές και κοινωνικές υποδομές, καλή ποιότητα ζωής. 2.Κορεσμένες: ήταν στο παρελθόν έντονα ανεπτυγμένες
- Φθίνουσες περιφέρειες οι οποίες διακρίνονται σε: 1. Στάσιμες: ο βαθμός ανάπτυξης τους είναι μικρότερος από τον μέσο ρυθμό ανάπτυξης 2. Διαρθρωτικής οπισθοδρόμησης: στο παρελθόν έχουν υπάρξει ανεπτυγμένες
- Αναπτυσσόμενες περιφέρειες οι οποίες διακρίνονται σε : 1. Βραδέος ρυθμού: χαμηλός ρυθμός ανάπτυξης, αναξιοποίητοι πόροι 2. Γρήγορου ρυθμού: έντονος ρυθμός ανάπτυξης, υψηλή αξιοποίηση πόρων

2.1 Περιφερειακή πολιτική

Η χάραξη της περιφερειακής πολιτικής μπορεί να γίνει τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Η εθνική περιφερειακή πολιτική καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές, βάσει των οποίων γίνεται η άσκηση της εθνικής

πολιτικής. Η περιφερειακή πολιτική συμβάλει στην εθνική πολιτική ως ένα σύνολο στρατηγικών δράσεων.

Σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε ο Κονσόλας, (1997): *«Η Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική ή απλά όπως έχει επικρατήσει, η Περιφερειακή Πολιτική, αποτελεί βασική αναπτυξιακή πολιτική των σύγχρονων κρατών. Συγκεκριμένα, μετά τη μεγάλη οικονομική κρίση της περιόδου 1929-33, αλλά κυρίως μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους, η χωρική έκφραση των οικονομικών προβλημάτων αποτέλεσε αντικείμενο ενδιαφέροντος τόσο των θεωρητικών αναζητήσεων, όσο και των οικονομικών πολιτικών των περισσοτέρων χωρών του κόσμου» (Κονσόλας, 1997).*

Πιο συγκεκριμένα ως επακόλουθο των οικονομικών και των πολεμικών αναμοχλεύσεων (Α' ΠΠ, κραχ 1929) δημιουργήθηκε η ανάγκη της αυτόματης εξισορρόπησης των οικονομιών σε κρατικά επίπεδα παγκοσμίως, έτσι υπήρξε και θεμελιώθηκε η επέκταση των ασκούμενων πολιτικών και ο βαθμός που μπορούν να παρέμβουν (Κρεμμύδας, 1989). Έτσι, σε διάφορα ευρωπαϊκά κράτη, έγιναν διάφορες πολιτικές δράσεις με σκοπό αρχικά την ανάπτυξη υποανάπτυκτων περιφερειών εντός των κρατών (Χατζημιχάλης, 1992). Στη συνέχεια μετά τον Β'ΠΠ, θεμελιώθηκε η άσκηση Περιφερειακής Πολιτικής με κύριο στόχο την οργάνωση των πόλεων και την ομοιόμορφη ανάπτυξη των περιφερειών του κάθε κράτους (Χατζημιχάλης, 1992). Μετά τον Β' ΠΠ η κατάσταση που προέκυψε απαιτούσε την ενίσχυση της οργάνωσης των πόλεων ως προς την ανάπτυξη υποδομών και των υπηρεσιών σε κάθε πόλη. Οι συνθήκες υποδεικνύουν τη δημιουργία νέων μορφών πόλης ως αποτέλεσμα της μεγάλης μετακίνησης του λαού σε εργατικά κέντρα, κάνοντας την ανάγκη για οργάνωση και παρεμβατικών πολιτικών ακόμα πιο επιτακτική (Clough κ.ά. 1980 και Nelson, 1993).

Οργανισμοί (Όπως π.χ. οι Tennessee Valley Authority και Economic Development Administration), ανέλαβαν τη δημιουργία συντονισμένων προγραμμάτων με σκοπό την εκ νέου οικιστική οργάνωση και την ανάπτυξη απομονωμένων μικρών περιφερειών (Clough κ.ά. 1980).

«Τα δεδομένα αυτά δημιούργησαν την ανάγκη για τη συστηματική ενσωμάτωση του χώρου στα οικονομικά μοντέλα, για την καθιέρωση της Περιφερειακής Πολιτικής ως αναπόσπαστο κομμάτι της εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής και κατ' επέκταση για την εφαρμογή του Αστικού και Περιφερειακού Προγραμματισμού σε συνδυασμό και συμπληρωματικά με τον εθνικό αναπτυξιακό προγραμματισμό» (Χριστοφάκης, 2001).

Η περιφερειακή πολιτική είναι μια διαδικασία λήψης αποφάσεων που μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη ενός κράτους. Η διαφοροποίηση στις ανάγκες και στα χαρακτηριστικά των διάφορων περιφερειών ενός κράτους απαιτούν τη λήψη αποφάσεων και έμμεσα την ανάπτυξη πολιτικών που προσαρμόζονται κάθε φορά στην κάθε περιφέρεια. (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010)

1. Η λειτουργική επέκταση του επενδυόμενου κεφαλαίου σε έργα υποδομής και εργασίας, καθώς και η ίση κατανομή ανεργίας και εισοδήματος. Η συνεχής ανάπτυξη υποδομών των αστικών κέντρων οξύνει τις διαφορές μεταξύ αυτού και των φθινουσών περιφερειών. Η μείωση των επενδύσεων σε μία περιφέρεια επιφέρει ανεργία και χαμηλό εισόδημα και αντίστοιχα τα υψηλά ποσοστά ανεργίας έχουν ως αποτέλεσμα τις μειωμένες επενδύσεις. (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010)

2. Η υπερσυγκέντρωση σε ανεπτυγμένες περιφέρειες έχει αρνητικό αποτέλεσμα στο κόστος των περιφερειών αυτών. Σύμφωνα με το σχεδιάγραμμα του Isard, υπάρχει το βέλτιστο μέγεθος μιας πόλης το οποίο προσδιορίζεται στο σημείο όπου οι ετήσιες συνολικές οικονομίες είναι μέγιστες. (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010)

3. Αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μιας περιοχής όσο αφορά τους συντελεστές παραγωγής (ορυκτοί, δασικοί και γεωργικοί πόροι). (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010)

4. Προστασία περιβάλλοντος. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο τοπικό περιβάλλον. (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010)

2.2 Κυριότερα μέσα άσκησης της περιφερειακής πολιτικής

Η άσκηση περιφερειακής πολιτικής γίνεται με πολλούς τρόπους. Οι κυριότερες μορφές μέτρων που παίρνονται μέσω αυτής είναι (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010):

1. Ανάπτυξη υποδομών (εγγειοβελτιωτικά, συγκοινωνιακά, βιομηχανικά, περιβαλλοντικά, ενεργειακά έργα).

2. Χορήγηση επιδοτήσεων, φορολογικά και πιστωτικά κίνητρα (με σκοπό την εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων, ή και την διατήρηση παλαιών).

3. Μεταβολές θεσμών και αποκέντρωση κρατικών λειτουργιών (η λήψη αποφάσεων και άσκησης πολιτικής αποκεντρώνεται).

4. Έλεγχοι και αντικίνητρα σε έντονα ανεπτυγμένες περιοχές με σκοπό την αποτροπή της διαιώνισης της συμφοράς.

2.3 Περιφερειακή ανάπτυξη

Ως περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να οριστεί: η κατάρτιση ενός οικονομικού προγράμματος ή σχεδίου μέσα στα πλαίσια μιας πολιτικής που αποσκοπεί στην οικονομική ανάπτυξη διαφόρων περιοχών μιας χώρας μέσα από έναν σύγχρονο και αποτελεσματικό σχεδιασμό (προγραμματισμό) (Ανδρεοπούλου, 2015).

2.4 Ο σχεδιασμός στην περιφερειακή ανάπτυξη

Ο σχεδιασμός ή προγραμματισμός είναι η κατάρτιση ενός σχεδίου που καθορίζει: το σύνολο των συντονισμένων ενεργειών, το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούνται, καθώς και την κατάλληλη διοικητική οργάνωση για την επίτευξη ορισμένων μακροχρόνιων αντικειμενικών σκοπών στα πλαίσια μιας προκαθορισμένης στρατηγικής (Ανδρεοπούλου, 2015) .

Ο σχεδιασμός είναι ένα από τα βασικά στάδια της περιφερειακής ανάπτυξης, αν όχι το βασικότερο, και πλέον έχει υιοθετηθεί παγκοσμίως. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει τον καθορισμό ενός προβλήματος, την ανάλυση του σε στόχο και υποστόχους και την εύρση μέτρων για την επίλυση του. Ουσιαστικά πρόκειται για μία διαδικασία λήψης αποφάσεων από το ανώτερο επίπεδο άσκησης πολιτικής προς το κατώτερο επίπεδο.

2.5 Περιφερειακό πρόβλημα

Ως περιφερειακό πρόβλημα θεωρείται: “η χωρική ασυμμετρία στην ανάπτυξη μιας χώρας ή ενός γεωγραφικού χώρου και η επακόλουθη περιφερειακή οικονομική και κοινωνική ανισοροπία”. Το περιφερειακό πρόβλημα μπορεί να αναλυθεί σε τρία επίπεδα (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010) :

α. σε παγκόσμιο επίπεδο μεταξύ “κόσμων”

β. σε επίπεδο ενώσεων κρατών μεταξύ των χωρών που αποτελούν την ένωση

γ. σε κρατικό επίπεδο μεταξύ των περιφερειών μιας χώρας.

Τις περισσότερες φορές ως περιφερειακό πρόβλημα νοείται η έκταση των περιφερειακών ανισοτήτων στα όρια μιας χώρας. Μέσω της μελέτης του περιφερειακού προβλήματος η επιστημονική κοινότητα έχει καταλήξει στο γεγονός πως το περιφερειακό πρόβλημα δεν είναι μονοσήμαντη έννοια και

διαφοροποιείται εντόνως από χώρα σε χώρα. Η έκταση και οι συνέπειες του περιφερειακού προβλήματος είναι αποτέλεσμα ενός αριθμού παραγόντων που εξαρτάται από τις οικονομικές, τις κοινωνικές, τις πολιτικές συνθήκες όσο και τις περιβαλλοντικές συνθήκες μιας χώρας (Βλίαςμος, 2008).

Όσο αφορά την Ελλάδα τα χαρακτηριστικά του περιφερειακού προβλήματος σύμφωνα με τον Πολύζο Σ. διαμορφώνονται βάσει (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος, 2010) :

- 1.** Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, η ευημερία, οι ευκαιρίες, οι επιλογές για τον τρόπο ζωής εμφανίζουν μεγάλες ανισότητες μεταξύ των περιφερειών και των υποδιαίρέσεων τους στο εσωτερικό της χώρας.
- 2.** Συγκέντρωση 50% πληθυσμού και 60%-65% των οικονομικών δραστηριοτήτων σε δύο αστικά κέντρα την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη.
- 3.** Η περιφερειακή ενότητα της Αττικής συγκεντρώνει το 50%-55% των βιομηχανιών, το 65% των υπηρεσιών, το 50% των υποδομών και προσωπικού υγείας, το 55% των πτυχιούχων , το 45% της απασχόλησης στον τομέα της βιομηχανίας, και το 85% των εταιριών.
- 4.** Δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων με την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος λόγω οικονομικών δραστηριοτήτων
- 5.** Η δημιουργία κοινωνικών προβλημάτων στα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα, Αθήνα και Θεσσαλονίκη όπου οι συνθήκες διαμονής χειροτερεύουν, οι καθημερινές μετακινήσεις και μεταφορές γίνονται προβληματικές, το φυσικό, το ιστορικό και το πολιτιστικό περιβάλλον καταστρέφεται.
- 6.** Η απώλεια της δημογραφικής βάσης των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών, στοιχείου απαραίτητου για την αυτοδύναμη οικονομική τους ανάπτυξη, αξιοποίηση των φυσικών τους πόρων και τη δημιουργία προϋποθέσεων ικανοποιητικού επιπέδου κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής.
- 7.** Η μείωση της εθνικής συνεκτικότητας λόγω των διαφορών στην ποιότητα ζωής ανάμεσα στις περιφέρειες, το αίσθημα της αδικίας που υπάρχει σε πολλές περιφέρειες για την εγκατάλειψη τους από την πολιτεία.
- 8.** Η μείωση του “κοινωνικού μισθού” για τους κατοίκους των λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών, η διατήρηση των εισοδηματικών ανισοτήτων, των ευκαιριών επιλογής τρόπου ζωής και η αύξηση του κοινωνικού κόστους οικονομίας, λόγω της άνισης κατανομής των αποτελεσμάτων της ανάπτυξης.

9. Η κατεύθυνση των επενδύσεων δεν είναι η αναμενόμενη και σύμφωνη με τις επιδιώξεις (αναπτυξιακός νόμος κ.λ.π), δηλαδή σε επιθυμητές κοινωνικά περιοχές.

2.6 Αίτια των περιφερειακών ανισοτήτων

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η βασική χρήση της έννοιας του περιφερειακού προβλήματος αφορά την αναγνώριση των ανισοτήτων που υπάρχουν μεταξύ των περιφερειών μιας χώρας. Οι παράγοντες που οδηγούν στις περιφερειακές ανισότητες είναι πολλοί και διαμορφώνονται βάσει των χαρακτηριστικών της χώρας στην οποία γίνεται αναφορά. Πιο αναλυτικά, οι ανισότητες μεταξύ των περιφερειών μπορούν να προκληθούν και να διαμορφωθούν από τους παρακάτω παράγοντες (Βασιλείου Εφ. & Πολύζος) :

1. Γεωγραφικοί παράγοντες:

α. Μεγάλη απόσταση, γεωγραφική απομόνωση: πολλές περιοχές (περιφέρειες) βρίσκονται σε σημεία που δεν έχουν άμεση πρόσβαση σε κεντρικούς τόπους (μητροπόλεις, μεγάλα αστικά κέντρα, μεγάλου επιπέδου υποδομές (αεροδρόμια, λιμάνια, πανεπιστήμια, νοσοκομειακές μονάδες) με αποτέλεσμα το υψηλό κόστος μεταφοράς αγαθών, υπηρεσιών και ανθρώπων.

β. Συνθήκες φυσικού περιβάλλοντος: η τοπική τοπογραφία της περιοχής που την κάνει περισσότερο ή λιγότερο βιώσιμη

γ. Κλιματολογικές συνθήκες

2. Η δομή της οικονομίας των περιφερειών: “οι οικονομίες με μονοκλαδική δομή οικονομίας παρακμάζουν εύκολα όταν οι συνθήκες ζήτησης του παραγόμενου προϊόντος μεταβληθούν)

3. Η χαμηλή κινητικότητα εργασίας και κεφαλαίου

α. διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης, διαφορετικές στους μισθούς ανά περιφέρεια

β. η κινητικότητα της εργασίας είναι μεγαλύτερη αυτής του κεφαλαίου γεγονός που ευνοεί τις ανεπτυγμένες περιφέρειες

4. Θεσμικοί και πολιτικοί παράγοντες. Η συγκέντρωση των υπηρεσιών ή και των οργανισμών σε μεγάλες πόλεις ενισχύουν τις τάσεις υπερσυγκέντρωσης του πληθυσμού. Μειονέκτημα: λαμβάνονται αποφάσεις οι οποίες πολλές φορές δεν

έχουν σαφή εικόνα της φύσης και του προβλήματος που καλούνται να επιλύσουν.

2.7 Η περιφερειακή πολιτική στην Ε.Ε.

Σύμφωνα με τον Κυβέλου (2010) η περιφερειακή πολιτική κάνει την εμφάνιση της στην Ευρώπη στην προσπάθεια μερικών ανεπτυγμένων χωρών να εξομαλύνουν τις ανισότητες στο εσωτερικό τους. Από το 1970 και μετά αφού έχει διαπιστωθεί η αναγκαιότητα μιας κοινής περιφερειακής πολιτικής στα πλαίσια της Ευρώπης, αρχίζουν να θεσπίζονται κοινοί ευρωπαϊκοί οργανισμοί. Το 1986 η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη επισημοποιεί την προσπάθεια για εξισορρόπηση της ανάπτυξης, δηλαδή την προσπάθεια για ενίσχυση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών. Από το 1980 και μετά η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αποκτήσει ενιαία περιφερειακή πολιτική και έχει θεσπίσει κανονισμούς και κοινούς μηχανισμούς, γεγονός που αποτελεί ένα στάδιο της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης.²

Σήμερα οι άξονες της Ευρωπαϊκής Περιφερειακής Πολιτικής είναι:

- Οι επενδύσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση με σκοπό την ανάπτυξη και την απασχόληση
- Πράσινη ανάπτυξη
- Δημιουργία κοινωνικών και τεχνικών υποδομών
- Εδαφική, κοινωνική και οικονομική συνοχή
- Ανάπτυξη στρατηγικών “έξυπνης εξειδίκευσης”
- Έρευνα και ανάπτυξη
- Ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων
- Μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα

2.8 Ελληνική περιφερειακή πολιτική

Οι Ελληνικές περιφέρειες είναι οι 13 δευτεροβάθμιοι οργανισμοί του ελληνικού κράτους. Ο διαχωρισμός τους γίνεται βάσει των χαρακτηριστικών των τόπων (πληθυσμιακών, γεωγραφικών, δημογραφικών, αναπτυξιακών) και γίνεται με σκοπό την εύρυθμη λειτουργία του κράτους και την οργάνωση της περιφερειακής πολιτικής.

Οι περιφέρειες έχουν δικές τους αυτοτελείς υπηρεσίες και προϋπολογισμό και τα όργανά της εκλέγονται με καθολική ψηφοφορία.

² Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας Ενημέρωση πολιτών, (αναθεώρηση 2014), Η Ευρωπαϊκή Ένωση με απλά λόγια, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ISBN 978-92-79-41287-5 doi:10.2775/74668

Οι αρμοδιότητες των διοικητικών οργάνων της κάθε περιφέρειας αφορούν ένα μεγάλο εύρος: από τον σχεδιασμό, τον συντονισμό και την εφαρμογή των αποφάσεων που έχουν ληφθεί από ανώτερο επίπεδο (ελληνική κυβέρνηση) οι οποίες αφορούν την περιοχή, μέχρι και τοπικά ζητήματα τοπικής αυτοδιοίκησης που έχουν να κάνουν με τη λειτουργία στο εσωτερικό της περιφέρειας.

2.9 Ιστορική Εξέλιξη Ελληνικών Περιφερειών

Η πρώτη προσπάθεια για τη διαίρεση της Ελλάδας σε περιφέρειες έγινε από την χούντα των συνταγματαρχών με τη μεταρρύθμιση του 1971. Η ελληνικές περιφέρειες απέκτησαν τη σημερινή κοινωνική τους σύσταση το 1986, σύμφωνα με τον νόμο Ν.1622/196 “για την Περιφερειακή Ανάπτυξη και τον Δημοκρατικό σχεδιασμό”. Ωστόσο τη δεκαετία του 1990 διευρύνθηκε η οργανωτική τους εξουσία με διεύρυνση των διοικητικών τους αρμοδιοτήτων.

Σήμερα, οι ελληνικές περιφέρειες είναι 13 σύμφωνα με τον “νόμο Καλλικράτης” και είναι: η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (Κομοτηνή), η Κεντρική Μακεδονία (Θεσσαλονίκη), η Δυτική Μακεδονία (Κοζάνη), η Ήπειρος (Ιωάννινα), η Θεσσαλία (Λάρισα), οι Ιόνιοι Νήσοι (Κέρκυρα), η Δυτική Ελλάδα (Πάτρα), η Στερεά Ελλάδα (Λαμία), η Αττική (Αθήνα), η Πελοπόννησος (Τρίπολη), το Βόρειο Αιγαίο (Μυτιλήνη), το Νότιο Αιγαίο (Ερμούπολη) και η Κρήτη (Ηράκλειο).³

³Wikipedia: Ελληνικές Περιφέρειες (χ.η.). Ανακτήθηκε: Απρίλιο 2018



Εικόνα 1: Περιφέρειες Ελλάδας, πηγή: pinterest.com

2.10 Στοιχεία Ελληνικών Περιφερειών

Ένας από τους βασικούς παράγοντες που καθορίζουν την ανάπτυξη μιας περιφέρειας είναι ο μόνιμος πληθυσμός της. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται ο μόνιμος πληθυσμός ανά ελληνική περιφέρεια. Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία ο πληθυσμός στην Ελλάδα δεν κατανέμεται ομοιόμορφα στις περιφέρειες, καθώς στην Αττική κατοικούν σχεδόν 3 εκ. πολίτες και οι μόνιμοι κάτοικοι των υπόλοιπων περιφερειών δεν ξεπερνούν το 1 εκ. και σε αρκετές περιφέρειες δεν ξεπερνούν ούτε τις 500 000. Αυτό το γεγονός προκύπτει από πολλούς παράγοντες (οικονομικούς, κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς).

Στον Πίνακα 3, παρουσιάζεται η οικονομική διάρθρωση της κάθε περιφέρειας, δηλαδή πως κατανέμονται οι οικονομικές δραστηριότητες τους.

Πίνακας 2: Μόνιμος πληθυσμός ανά περιφέρεια, πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, απογραφή 2011

	Μόνιμος πληθυσμός
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ	608.182
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1.882.108
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	283.689
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	732.762
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ	336.856
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	732.762
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	547.390
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	207.855
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	679.796
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	199.231
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ	3.828.434
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	309.015
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ	623.065

2.11 Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα

Κάθε περιφέρεια παρουσιάζει χαρακτηριστικά που την κάνουν να διαφέρει από τις υπόλοιπες. Τα χαρακτηριστικά αυτά μπορεί να αφορούν τη γεωγραφία της, την οικονομία και τη διάρθρωση της κοινωνίας της. Σύμφωνα με αυτά, ως περιφερειακές ανισότητες θα μπορούσε να οριστεί η διαφορά που υπάρχει στις ευκαιρίες για οικονομικές δραστηριότητες, για επενδύσεις, απασχόληση, βιωτικό επίπεδο, κατά κεφαλήν εισόδημα κ.λπ. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η βασική έννοια του περιφερειακού προβλήματος αγγίζει τις περιφερειακές ανισότητες σε μία χώρα. Σε αυτή την ενότητα θα γίνει αναφορά στις περιφερειακές ανισότητες που παρουσιάζονται στην Ελλάδα.

Οι παράγοντες που δημιουργούν τις περιφερειακές ανισότητες είναι πολλοί και αφορούν ένα ευρύ φάσμα (ιστορικοί, γεωμορφολογικοί, οικονομικοί, πολιτικοί. Πιο συγκεκριμένα για την Ελλάδα:

- Η διαδικασία σύστασης του ελληνικού κράτους
- Η έντονη διαφοροποίηση της τοπογραφίας εντός του ελληνικού κράτους
- Η διάρθρωση της οικονομίας, οικονομίες συγκέντρωσης, το ανθρώπινο δυναμικό
- Συγκεντρωτική δόμηση δημόσιας διοίκησης

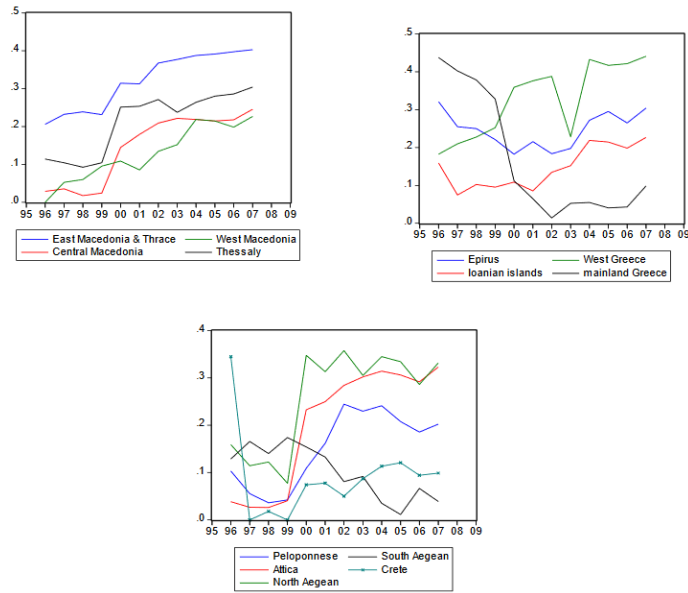
Έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες ποσοτικοποίησης των περιφερειακών ανισοτήτων στον Ελλαδικό χώρο βάσει διάφορων κριτηρίων.

Στην Ελλάδα, όπου παρουσιάζεται έντονη χωρική ασυνέχεια και έντονα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με τις εδαφοχωρικές αλλαγές που έχουν προκύψει σύμφωνα με την ιστορία του ελληνικού κράτους, έχουν προσδιορίσει το περιφερειακό πρόβλημα με ιδιαίτερη μορφή, η διαχείριση και η αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού κρίνεται ως μέγιστης σημασίας για την ισόρροπη ανάπτυξη και τη συνολική ευημερία της χώρας (Vanhove N. και Klaassen L., 1987).

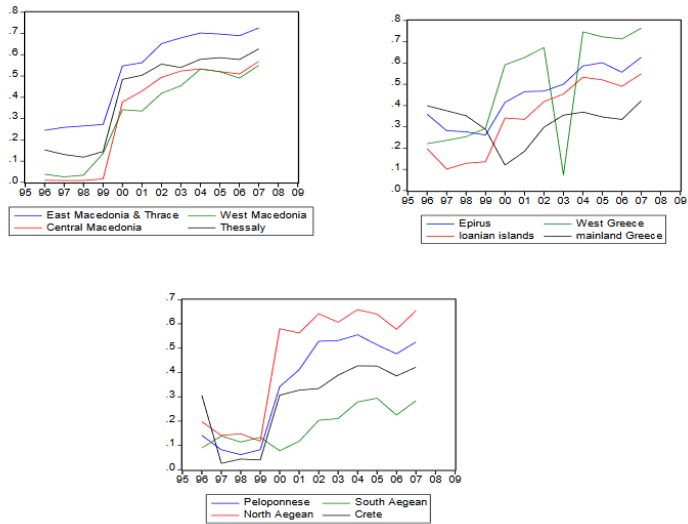
Τέλος, είναι γεγονός πως οι περιφερειακές ανισότητες στον ελλαδικό χώρο τόσο μετρούμενες βάσει του *κατά κεφαλήν ΑΕΠ* όσο και από άλλους οικονομικούς κυρίως δείκτες φαίνεται να έχουν οξυνθεί στο πέρασμα του χρόνου. Το φαινόμενο αυτό έχει σαφώς αρνητικά αποτελέσματα στη διάρθρωση της χώρας, καθώς διευρύνει το «χάσμα» μεταξύ των μητροπολιτικών κέντρων (Αθήνα και Θεσσαλονίκη) με τις υπόλοιπες πόλεις, καθώς και το χάσμα μεταξύ των αντίστοιχων περιφερειών. (Καραβέλη και Τσιώνας, 2018)

Στο Γράφημα 4 παρουσιάζεται η διαφοροποίηση του *κατά κεφαλήν ΑΕΠ* κάθε περιφέρειας από το εθνικό *κατά κεφαλήν ΑΕΠ*, στην χρονική βάση 1996-2007. Όπως φαίνεται η απόκλιση των περιφερειών από τον εθνικό μέσο όρο αυξάνεται διαχρονικά. Ενδιαφέρον έχει η παρατήρηση των περιφερειών της Αττικής (όπου εμφανίζει έντονη απόκλιση από το μέσο όρο) της Στερεάς Ελλάδος και του Νότιου Αιγαίου που η απόκλισή τους από τον μέσο όρο μειώνεται ανά τα χρόνια. Στο Γράφημα 5 παρουσιάζεται η διαφοροποίηση των περιφερειών από την περιφέρεια της Αττικής. Τα συμπεράσματα που μπορούν να αντληθούν από εδώ είναι λίγο πολύ προφανή καθώς η Αττική φαίνεται να ξεπερνά κατά πολύ τις υπόλοιπες περιφέρειες για λόγους που έχουν αναφερθεί και παραπάνω. (Καραβέλη Ελ. Και Τσιωνάς Ευθ., 2011)

Γράφημα 4: Περιφερειακές αποκλίσεις από το εθνικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, πηγή: Καραβέλη ΕΛ. και Τσιωνάς Ευθ., *Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα*



Γράφημα 5: Περιφερειακές αποκλίσεις από το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφέρειας Αττικής, πηγή: Καραβέλη ΕΛ. και Τσιωνάς Ευθ., *Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα*



3. Περιφερειακή Ανάπτυξη και Τουρισμός

Μέλημα της περιφερειακής πολιτικής είναι η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της κάθε περιφέρειας. Στα πλαίσιά της ανήκει και η άρση των περιφερειακών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών, δηλαδή η επίλυση ενός μέρους του περιφερειακού προβλήματος. Αυτό σημαίνει την ανάπτυξη των υποανάπτυκτων ή και φθινουσών περιφερειών και τη βιώσιμη διαχείριση των υπερανεπτυγμένων και ανεπτυγμένων περιφερειών. Πλέον κρίνεται αναγκαίο η ανάπτυξη κάθε τόπου να γίνεται υπό όρους αειφορίας και βιωσιμότητας, ώστε η ανάπτυξη και τα οφέλη που αυτή προσφέρει να μην υποσκάπτουν το μέλλον του τόπου και των κατοίκων του. Έτσι και η τουριστική ανάπτυξη οφείλει να γίνεται με αυτούς τους όρους, δηλαδή με σεβασμό στο περιβάλλον και στην τοπική κοινωνία ώστε να αποφευχθούν αρνητικές συνέπειες.

3.1 Προοπτικές ανάπτυξης τουρισμού

Ο τουρισμός μπορεί να συμβάλλει στην αναπτυξιακή διαδικασία απομονωμένων ή περιφερειών που δεν έχουν αναπτυχθεί, για τους λόγους που αναφέρονται σε προηγούμενη ενότητα. Η ανάπτυξη του τουρισμού μέσω της εκμετάλλευσης των πόρων μιας περιοχής μπορεί να συμβάλλει θετικά τόσο στην οικονομία όσο και στην κοινωνία του τόπου (Γεωργοπούλου Ν. 2014). Ωστόσο, πρέπει να ληφθούν υπόψη τα εμπόδια και οι επιπτώσεις ανάπτυξης του τουρισμού σε μία τέτοια περιφέρεια. Όπως έχει αποδειχθεί, η ανάπτυξη ενός τόπου μέσω της αύξησης της τουριστικής δραστηριότητας αποτελεί ένα «εργαλείο-κλειδί» για την περιφερειακή ανάπτυξη, καθώς με αυτόν τον τρόπο θέτονται προτεραιότητες και στόχοι για το μέλλον. Οι προτεραιότητες αυτές έχουν θετικά οικονομικά αποτελέσματα (αύξηση με αποτέλεσμα την δίκαιη κατανομή του κατά κεφαλήν εισοδήματος, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας κ.α.) (Βαρβαρέσος Σ. Σωτηριάδης Μ. 2002), ενώ οι στόχοι αυτοί είναι αλληλένδετοι με την άρση των περιφερειακών ανισοτήτων.

Οι «παγκόσμιες τάσεις» για τη τουριστική ανάπτυξη, είναι άμεσα συνδεδεμένες με τη *βιώσιμη ανάπτυξη*. Ως βιώσιμη ανάπτυξη νοείται: «η ανάπτυξη με στόχο την εξυπηρέτηση των αναγκών του παρόντος, αξιοποιώντας τους διαθέσιμους πόρους με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να μην υποθηκεύονται οι προοπτικές ανάπτυξης των μελλοντικών γενεών» (Brundtland Report 1987). Στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, η τουριστική ανάπτυξη κάνει βέλτιστη χρήση των πόρων ενός τόπου, σέβεται τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά του στοιχεία και οδηγεί σε οικονομική βιωσιμότητα. Σύμφωνα με τον Hall (Hall και Jenkins 1995) η επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ένα θέμα που συνδυάζει τους πολιτικούς,

οικονομικούς και τους περιβαλλοντικούς πυλώνες ενός τόπου. Σε αυτή τη διαδικασία σημαντικό ρόλο κατέχουν τα χαρακτηριστικά των περιφερειών που χρήζουν ανάπτυξης, τα οποία σύμφωνα με τον Botteri (Botteri κ.ά 2000) είναι:

- Χαμηλά επίπεδα οικονομικής ζωτικότητας
- Εξάρτηση από κλασσικές βιομηχανίες
- Χαμηλό επίπεδο πληροφόρησης
- Αποκεντρωμένες περιοχές
- Απομονωμένες περιοχές από τη λήψη αποφάσεων
- Αγροτικές κυρίως περιοχές, με άμορφα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά.

Οι William και Shaw (Williams, A., & Shaw 1991) εξέτασαν τη σχέση μεταξύ του τουρισμού και της περιφερειακής ανάπτυξης. Σε αυτό το πλαίσιο εξέθεσαν τρεις πτυχές των χαρακτηριστικών του τουρισμού:

- Ο τουρισμός είναι ένα προϊόν το οποίο πρέπει να καταναλωθεί στο σημείο παραγωγής
- Οι περισσότερες μορφές του τουρισμού είναι αρκετά πρόσκαιρες (αναφερόμενοι στον μαζικό τουρισμό)
- Ο τουρισμός αντιμετωπίζεται ως ένα «βιομηχανικό αντικείμενο στην ανακατασκευή», δηλαδή στην μετατροπή των χαρακτηριστικών και των επιδράσεων του.

Σύμφωνα με την παραπάνω μελέτη ο μαζικός τουρισμός διακρίνεται από την χωρική συγκέντρωση και την εποχικότητα. Αυτά τα στοιχεία διαμορφώνονται κυρίως από την γεωγραφία του τόπου όπου δέχεται την τουριστική δραστηριότητα. Τέλος, είναι γεγονός πως ο τουρισμός έχει μπει πλέον σε ένα στάδιο ανάπτυξης, δηλαδή διαφοροποίησης της μορφής του, καθώς νέες μορφές τουρισμού εγκαθιδρύονται όπως αναφέρεται και σε προηγούμενη ενότητα.

Η τουριστική δραστηριότητα μπορεί να είναι «κλειδί» για την ανάπτυξη των απομονωμένων περιφερειών, με αποτέλεσμα την άρση των ανισοτήτων που διέπουν της περιφέρειες της Ελλάδας. Ωστόσο για την επίτευξη αυτού του στόχου, θα πρέπει να συνδυαστούν οι στόχοι της περιφερειακής πολιτικής με τους στόχους της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, δηλαδή η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η βιώσιμη αξιοποίηση των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων της περιφέρειας. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας θα αναδειχθούν υποανάπτυκτες περιφέρειες και θα εγκαταλειφθούν (έως κάποιο

σημείο) οι περιοχές οι οποίες λόγω κυρίως του μαζικού τουρισμού έχουν ξεπεράσει την φέρουσα τουριστική τους ικανότητα (Φουτζούλα 2008).

Η περιφερειακή πολιτική για να είναι αποδοτική πρέπει να ακολουθεί την ιεραρχία των ως προς λήψη αποφάσεων, δηλαδή να εφαρμόζει τις αποφάσεις που έχουν ληφθεί σε εθνικό επίπεδο και να τις προσαρμόζει στις ιδιαιτερότητες της περιφέρειας. Η διαδικασία του σχεδιασμού απαιτεί τον καθορισμό ενός στόχου, την ανάλυση του σε υποστόχους, την εύρεση του βέλτιστου τρόπου επίτευξης του κάθε υποστόχου (συνεπώς και του στόχου) και τέλος την εύρεση μέτρων και πολιτικών όπου πρέπει να παρθούν για την επίτευξη των παραπάνω.

Έτσι και η ανάπτυξη του τουρισμού σε ένα τόπο πρέπει να γίνει στα πλαίσια *σχεδιασμού*. Αρχικά να τεθεί ο στόχος της περιφέρειας (βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη) έπειτα αυτός να αναλυθεί σε μικρότερους στόχους που αν επιτευχθούν στο σύνολο τους θα έχει επιτευχθεί ο στόχος (όπως λειτουργικές υποδομές, ανάδειξη του τόπου, εκμετάλλευση αρχαιολογικών χώρων, ανάδειξη χώρων πολιτισμού, προώθηση περιβαλλοντικών πόρων κ.α.) και τέλος να βρεθούν οι τρόποι (πολιτικές και μέτρα) ώστε αυτοί να επιτευχθούν (όπως προστασία του περιβάλλοντος, ανάπτυξη υποδομών, διαφήμιση κ.α). Σε αυτή τη διαδικασία είναι σημαντικό να τονιστεί καταρχάς πως η κοινότητα αναμειγνύεται, και δεύτερον ο σχεδιασμός αυτός είναι προσανατολισμένος σε οικολογικές λύσεις που προσεγγίζονται κοινοτικά ώστε να υπάρχει στη διαδικασία και το τοπικό κίνητρο.

Η βιώσιμη ανάπτυξη μέσω της τουριστικής δραστηριότητας έχει λάβει τεράστια έκταση σε παγκόσμιο επίπεδο, αφενός γιατί η βιωσιμότητα είναι μέγιστης σημασίας για έναν τόπο και αφετέρου ο τουρισμός είναι μια δραστηριότητα που μπορεί να αναπτυχθεί εύκολα. Η τουριστική ανάπτυξη πλέον στηρίζεται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και όχι στον κλασικό *μαζικό τουρισμό*. Στόχος της ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι η επέκταση του τουρισμού σε δωδεκάμηνη βάση (άρση εποχικότητας) και η εκμετάλλευση των περιοχών που δε διαθέτουν τουριστικούς πόρους σύμφωνα με την κλασική έννοια.

Ο εναλλακτικός τουρισμός συνοδεύεται από αρκετά θετικά στοιχεία. Αρχικά, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού ενδυναμώνουν την οικονομία ενός τόπου με τη δημιουργία θέσεων εργασίας, τη δημιουργία συνδέσεων μεταξύ του τουρισμού και άλλων δραστηριοτήτων της τοπικής οικονομίας καθώς και την αύξηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων της τουριστικής κατανάλωσης. Ακόμα, εάν η τουριστική ανάπτυξη γίνεται με όρους αειφορίας θεωρείται δεδομένη η προστασία του περιβάλλοντος μέσω των κινήτρων για την προστασία και την

αποκατάστασή του, της αναβάθμισης των περιβαλλοντικών πόρων ώστε να μπορούν να αποτελούν τουριστικούς πόρους και τέλος με την αναβάθμιση των υποδομών ώστε να επιτευχθεί αύξηση της ανοχής της περιοχής σε άτομα χωρίς να βλάπτεται το περιβάλλον. Τέλος, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού στηρίζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου είτε γεωμορφολογικά είτε πολιτιστικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την διατήρηση της πολιτιστικής και κοινωνικής ταυτότητας της κοινότητας.

Ωστόσο, όπως κάθε οικονομική δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα σε έναν τόπο έτσι και ο τουρισμός ακόμα και ο εναλλακτικός έχει και αρνητικά αποτελέσματα. Οι συνέπειες που ακολουθούν τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού αφορούν κυρίως την περίπτωση που δεν ακολουθούνται οι όροι της βιωσιμότητας, δηλαδή όταν ο εναλλακτικός τουρισμός αποκτά τη μορφή του μαζικού τουρισμού.

Η έννοια του «βιώσιμου τουρισμού» περιλαμβάνει τη συνεργασία του οικονομικού, του φυσικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Ο βιώσιμος τουρισμός (Sharpley, 2009) πρέπει:

1. Να διατηρεί το φυσικό περιβάλλον
2. Να δείχνει σεβασμό στους πολιτιστικούς πόρους του τόπου
3. Να λειτουργεί υποστηρικτικά σε μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς

Ενώ σύμφωνα με τον Fennelle 1999 οι αρχές του βιώσιμου τουρισμού είναι:

- Η χρήση των πόρων με βιώσιμο τρόπο
- Η μείωση της υπερκατανάλωσης και των απορριμμάτων
- Η διατήρηση της κληρονομιάς
- Η ενσωμάτωση του τουρισμού στον σχεδιασμό
- Η υποστήριξη τοπικών κοινωνιών
- Η συμμετοχή των κατοίκων του τόπου
- Οι συμβουλές από τους κατοίκους
- Η εκπαίδευση του προσωπικού

Ο Fernelle σημειώνει για τον εναλλακτικό τουρισμό: « Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού δίνουν την ευκαιρία στις χώρες να εκμηδενίσουν τις εξωγενείς επιδράσεις, να αναπτύξουν τη δική τους υποδομή και ανωδομή, ώστε να συμμετέχουν οι ίδιες στην ορθολογική ανάπτυξή τους και ουσιαστικά να κερδίσουν τη μάχη σε σημαντικά θέματα, αντί να τα παραχωρήσουν όλα σε ξένους επιχειρηματίες και ξένους θεσμικούς παράγοντες του τουριστικού χώρου».

Ο Smith (Smith A. 2011), διατυπώνει τους περιορισμούς που παρουσιάζει ο Ελλαδικός Χώρος για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού μεταξύ των οποίων οι βασικοί είναι:

- Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις στον τομέα του εναλλακτικού τουρισμού επειδή επιδοτούνται από το κράτος διατηρούν μια κατάσταση «νωθρότητας και διαφθοράς»
- Πολλές δραστηριότητες του εναλλακτικού τουρισμού (όπως αυτές που αφορούν τον αγροτικό τομέα) μόνο ασκούν πίεση στο φυσικό περιβάλλον.
- Στην Ελλάδα, οι υποδομές όπως η στέγαση των εναλλακτικών τουριστών εξαρτάται (αν όχι αποκλειστικά) από τις υποδομές του προϋπάρχοντος μαζικού τουρισμού.

Η θετική επιρροή της ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού στον Ελλαδικό χώρο γίνεται σε οικονομικό, κοινωνικό-πολιτιστικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, όπως αναφέρεται και παραπάνω.

Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού θέτουν ως βασικό πυλώνα τον τοπικό πληθυσμό και την τοπική κοινωνία, γεγονός που δημιουργεί «συμπληρωματικά τοπικά έσοδα» τα οποία είναι μείζονος σημασίας για περιφέρειες και περιοχές που παρουσιάζουν μείωση του πληθυσμού ή υψηλούς δείκτες γήρανσης καθώς είναι κίνητρο εσωτερικής μετανάστευσης προς τους τόπους αυτούς.

Ακόμα, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη που συμβαίνει μέσω των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, συμβάλλει εξ' ορισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη αφού καθίσταται δεδομένη η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, καθώς αναπτύσσονται υποδομές εναρμονισμένες με το φυσικό περιβάλλον και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου. Επίσης η περιφερειακή ανάπτυξη συνδυάζεται με την προστασία, διατήρηση και ανάδειξη του περιβάλλοντος του τόπου.

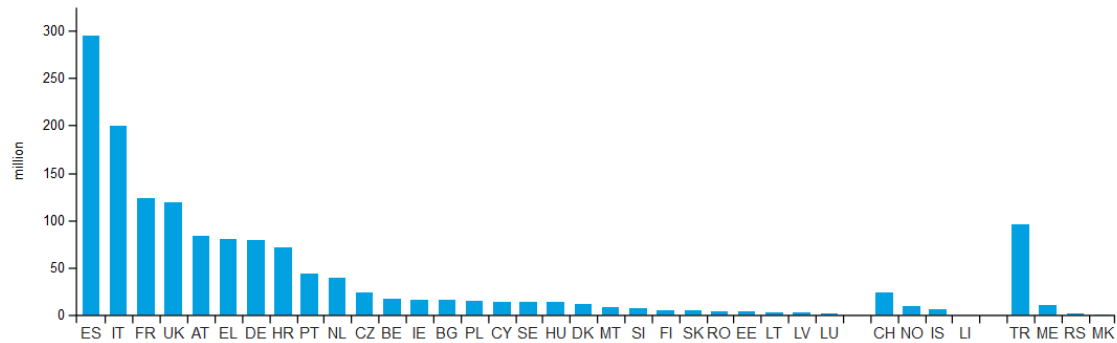
Ο εναλλακτικός τουρισμός, στη θεωρητική του προσέγγιση, ισοκατανέμει την τουριστική ροή, γεγονός που μπορεί να βοηθήσει τις περιφέρειες που δεν παρουσιάζουν μέχρι και σήμερα (τουριστική) ανάπτυξη, άρα και στην αντιμετώπιση των περιφερειακών ανισοτήτων που ταλανίζουν την Ελλάδα. Οι Cazes (1989), Himmetoglu (1992), Mader (1988) και Weaver (1991), αποτυπώνουν τον εναλλακτικό τουρισμό ως μια σύγχρονη μορφή ανάπτυξης που έχει ερμηνευτεί σε σχέση με άλλες εκφράσεις όπως: «κατάλληλος», «οικο-», «ήπιος», «υπεύθυνος», «ελεγχόμενος», «χαμηλών προσκρούσεων», «ευγενής», «μικρής κλίμακας», «διαφορετικός», «επιδέξιος», «παρορμητικός», «αντιτουρισμός», «συμμετοχικός» και «πράσινος». (Ανδριώτης Κ. 2004)

Η Ελλάδα παρουσιάζει πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλες περιοχές για την ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού. Καταρχάς οι γεωμορφολογικές ιδιαιτερότητες μπορούν να απαντηθούν σε κάθε περιφέρεια. Η γεωγραφική της θέση με το μέγεθος της την καθιστούν έναν εύκολα επισκέψιμο προορισμό. Ακόμα, η Ελλάδα επί το πλείστον διατηρεί παρθένο φυσικό περιβάλλον (ιδιαίτερο χαρακτηριστικό για της απομακρυσμένες από την πρωτεύουσα περιφέρειες) το οποίο σε συνδυασμό με το εύκρατο κλίμα αποτελεί εξαιρετική προϋπόθεση για την τουριστική ανάπτυξη. Η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί πλούτο παγκόσμιας αναγνώρισης και σημασίας γεγονός που σημαίνει πως η αξιοποίηση των μνημείων ιστορικής και αρχαιολογικής μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην τουριστική ανάπτυξη.

Σύμφωνα με την Eurostat (Γράφημα 6, 2016) ο ελληνικός τουρισμός βρίσκεται στις υψηλότερες θέσεις του Ευρωπαϊκού τουρισμού. Αυτό μπορεί να συμβαίνει από μία σειρά λόγων. Η Ελλάδα παρουσιάζεται με τα αρχικά EL, ενώ ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τις «νύχτες διαμονής σε κάποιον προορισμό από μη κάτοικους του προορισμού για το 2016». Ακόμα σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία ⁴, η Ελλάδα βρίσκεται ανάμεσα στις χώρες που παρουσιάζουν τουριστική ανάπτυξη ανά τα χρόνια, σύμφωνα με συγκριτικά στοιχεία που παρουσιάζονται για τις χρονιές 2010-2015 στην αναγραφόμενη πηγή (60).

⁴http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/6/6f/Travel_receipts_and_expenditure_in_balance_of_payments%2C_2010%E2%80%932015.png

Γράφημα 6: Tourism destinations - nights spent at tourist accommodation establishments by non-residents, 2016, πηγή: Eurostat

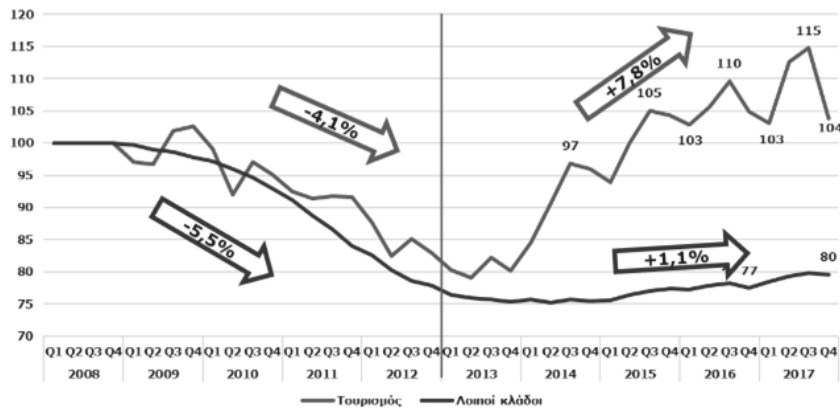


3.2 Σύγκριση τουρισμού με άλλες μορφές ανάπτυξης

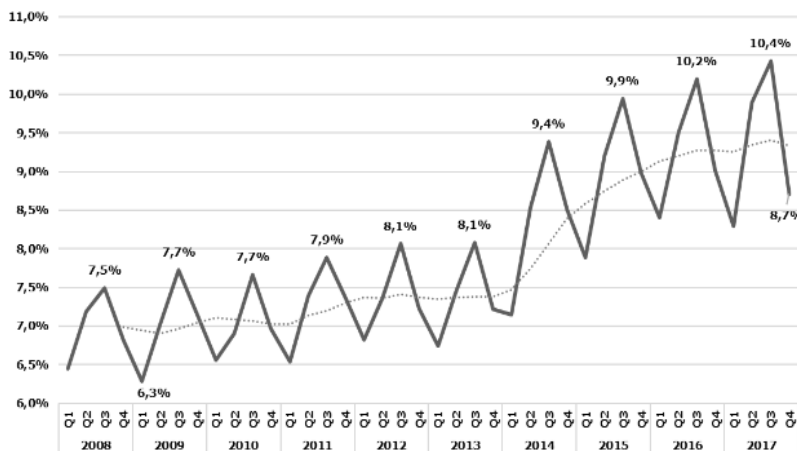
Ο κλάδος του τουρισμού συμβάλλει στην Ελληνική οικονομία, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στους πίνακες των προηγούμενων κεφαλαίων συμμετέχει στο ΑΕΠ της χώρας με ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά. Ακόμα ενδιαφέρον αποτελεί το πως αποτυπώνεται ο τουρισμός στην απασχόληση εργαζομένων. Στο Γράφημα 7 φαίνεται οι εξέλιξη της απασχόλησης στον τουρισμό και στους λοιπούς κλάδους. Αν και από το 2008 μέχρι τα μέσα του 2012 η απασχόληση παρουσίασε πτώση σε όλους τους κλάδους, από τα μέσα του 2012 και έπειτα φαίνεται η διαφοροποίηση μεταξύ της ανάπτυξης της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα και της απασχόλησης στους άλλους τομείς. Στο γράφημα 8 παρουσιάζεται η συνολική απασχόληση στον τουρισμό για την αντίστοιχη χρονική διάρκεια.⁵

⁵ http://www.insete.gr/Portals/0/meletes-INSETE/01/2018_Apasxolhsh_Tourismos_2008-2017.pdf

Γράφημα 7: Εξέλιξη απασχόλησης στον τουρισμό και τους λοιπούς κλάδους ανά τρίμηνο 2008-2017, πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ- Επεξεργασία SETE Intelligence



Γράφημα 8: Απασχόληση στον τουρισμό επί του συνόλου (ποσοστά) 2008-2017, πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ- Επεξεργασία SETE Intelligence



Από ότι φαίνεται από τα παραπάνω στοιχεία ο τουρισμός αποτελεί έναν δυναμικό κλάδο στην ελληνική οικονομία απασχολώντας ένα μεγάλο μέρος των Ελλήνων εργαζομένων. Συνεπώς, η ανάπτυξη του μπορεί να προσφέρει πολλαπλάσια θετικά αποτελέσματα στην απασχόληση από ότι η ανάπτυξη κάποιου άλλου κλάδου που οι εργαζόμενοι είναι λιγότεροι και το αναπτυξιακό πεδίο περιορισμένο.

Σύμφωνα με τον ΣΕΤΕ: «Ο τουρισμός, σε αντίθεση με τις περισσότερες μεταποιητικές δραστηριότητες ή τις δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα, αποτελεί οριζόντια δραστηριότητα και όχι κάθετη. Δηλαδή, ο τουρισμός αποτελεί μια δραστηριότητα που οριοθετείται από την πλευρά της ζήτησης προϊόντων και

υπηρεσιών ενώ οι μεταποιητικές δραστηριότητες ή δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα αποτελούν δραστηριότητες παραγωγής και προσφοράς προϊόντων. Για παράδειγμα, ο μεταλλουργικός κλάδος συγκροτείται από τις εταιρείες παραγωγής προϊόντων μετάλλου και ο κλάδος των σιτηρών από τις αγροτικές επιχειρήσεις που παράγουν σιτηρά. Αντίθετα, η δραστηριότητα του τουρισμού επιδρά σε πολλούς κλάδους της οικονομίας, όπως μεταφορές (π.χ. ταξίδι με αεροπλάνο και transfer με λεωφορείο), διαμονής (σε ξενοδοχείο ή αλλού), εστίασης (σε εστιατόρια ή bar εντός ή εκτός του χώρου διαμονής), διασκέδασης (συμπεριλαμβανομένων των επισκέψεων σε αξιοθέατα) και κατανάλωσης σε καταστήματα. Έτσι ο τουρισμός αποτελεί μια δραστηριότητα που ούτως ή άλλως αφορά πολλά και διάφορα μέρη του κοινωνικού και παραγωγικού ιστού μιας χώρας (Ίκκος Άρ. και Κουτσός Σ. 2018).

5. Μεθοδολογία έρευνας

Προκειμένου να ολοκληρώσουμε το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας μας θεωρήσαμε χρήσιμο να εφαρμοστεί ως ερευνητικό εργαλείο το ερωτηματολόγιο. Προτιμήσαμε τη συγκεκριμένη μέθοδο συλλογής δεδομένων λόγω του ότι για να εφαρμοστεί δεν είναι απαραίτητη η παρουσία του ερευνητή κατά την διαδικασία συμπλήρωσής του. Άλλωστε μιλάμε για την πιθανόν πιο διαδεδομένη μέθοδο συλλογής δεδομένων (Wilson , Mclean, 1994).

Η παρούσα έρευνα συμπεριλαμβάνει 19 ερωτήσεις τις οποίες προτιμήσαμε να διαχωρίσουμε σε 4 τομείς αναλόγως με το περιεχόμενό τους. Έτσι αποφασίσαμε στον πρώτο τομέα να συμπεριλάβουμε ερωτήσεις σχετικά με τα στοιχεία του επιχειρηματία και της επιχείρησης, δηλαδή τις δραστηριότητες που αφορούν τον επιχειρηματία αλλά και το είδος της επιχείρησης. Στο δεύτερο τομέα, παραθέσαμε ερωτήσεις που αφορούν τα χαρακτηριστικά του τοπικού τουρισμού, όπως αυτά προσλαμβάνονται από τους επιχειρηματίες. Οι ερωτήσεις που επιλέξαμε εδώ θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο συνεισφέρει ο τοπικός τουρισμός στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Ο τρίτος τομέας ερωτήσεων περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν την οικονομία των επιχειρήσεων, δηλαδή την τουριστική δραστηριότητα της επιχείρησης κατά την λειτουργία της μέσα στο έτος και το συσχετισμό της με την τοπική οικονομία. Ο τέταρτος τομέας των ερωτήσεών μας αφορούσε τον εναλλακτικό τουρισμό. Θελήσαμε να διαπιστώσουμε αν η κάθε επιχείρηση είναι σε θέση να υποστηρίξει μία μορφή εναλλακτικού τουρισμού.

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε 93 επιχειρήσεις οι οποίες εδρεύουν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας και συμπληρώθηκε ανώνυμα από τους ερωτηθέντες.

Για να συγκεντρώσουμε και στην συνέχεια να αναλύσουμε τα δεδομένα που συλλέξαμε επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε την έκδοση 22 του προγράμματος IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Το συγκεκριμένο στατιστικό πρόγραμμα μας βοήθησε κατά την επεξεργασία και εισαγωγή των διαδεδομένων σε κατηγορίες ούτως ώστε να εξαχθούν σαφή και σωστά αποτελέσματα.

Προκειμένου να αναλύσουμε τα στοιχεία που συλλέξαμε από τα ερωτηματολόγια που διανείμαμε , αξιοποιήσαμε τη μέθοδο της περιγραφικής στατιστικής η οποία βασίζεται στις μεθόδους που χρησιμοποιήσαμε για να οργανώσουμε το περιεχόμενο του ερωτηματολογίου, τις μεθόδους που αξιοποιήσαμε για να παρουσιάσουμε και να συνοψίσουμε τα αποτελέσματα. Με βάση τα παραπάνω

θα παρουσιαστούν πίνακες και διαγράμματα που θα αναφέρονται στα δεδομένα που συλλέξαμε αναγόμενα σε ποσοστά (Παρασκευόπουλος, 1984).

Εδώ θα πρέπει να τονιστεί πως για να επιλέξουμε την μέθοδο στατιστικής επεξεργασίας εξετάσαμε το είδος των μεταβλητών, το σκοπό της έρευνας, καθώς και τη βιβλιογραφία στην οποία ανατρέξαμε ερευνώντας το θέμα μας (Παρασκευόπουλος, 1990).

Ερευνητικό εργαλείο έρευνας

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία είναι το ερωτηματολόγιο. Σύμφωνα με τους (Wilson & Mclean, 1994) είναι ένα πολύ διαδεδομένο εργαλείο συλλογής δεδομένων, το οποίο μπορεί να παραδοθεί και να συμπληρωθεί με ή χωρίς την παρουσία του ερευνητή.

Ερωτήσεις ερωτηματολογίου - Είδη ερωτήσεων (παρούσας έρευνας)

Αποτελείται από 19 ερωτήσεις. Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκαν συνολικά 19 ερωτήσεις οι οποίες χωρίστηκαν ανά τομείς ως εξής:

- Α τομέας: στοιχεία επιχειρηματία/επιχείρησης. Εδώ αναπτύχθηκαν 4 ερωτήσεις, οι οποίες σχετίζονται τόσο με τον ίδιο τον επιχειρηματία όσο και με την δραστηριότητά του, καθώς και με το είδος της επιχείρησης.
- Β τομέας: χαρακτηριστικά τοπικού τουρισμού σύμφωνα με τους επιχειρηματίες. Εδώ αξιοποιήσαμε 8 ερωτήσεις τις οποίες θεωρήσαμε καίριες ούτως ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο συνεισφέρουν οι μορφές του τοπικού τουρισμού στην συνολική τουριστική εικόνα και ανάπτυξη της εν λόγω περιοχής.
- Γ τομέας: οικονομία επιχειρήσεων. Όπως είναι φανερό από τον τίτλο που δώσαμε στην κατηγορία των ερωτήσεων αυτών, ακολουθούν 5 ερωτήσεις που σχετίζονται με την τουριστική δραστηριότητα της επιχείρησης σε σχέση με την διάρκεια λειτουργίας της μέσα στο έτος καθώς και με τον τρόπο που σχετίζεται με την τοπική οικονομία.
- Δ τομέας: εναλλακτικός τουρισμός. Τέθηκαν 2 ερωτήσεις σε σχέση με τον εναλλακτικό τουρισμό κυρίως για να διαπιστωθεί κατά πόσο η συγκεκριμένη επιχείρηση είναι σε θέση να υποστηρίξει κάποια μορφή εναλλακτικού τουρισμού.

Δείγμα Έρευνας

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 93 επιχειρήσεις. Συλλέχθηκε από 5 Οκτωβρίου μέχρι 6 Νοεμβρίου.

Επεξεργασία και εισαγωγή δεδομένων

Το στατιστικό πρόγραμμα που χρησιμοποιήθηκε για την στατιστική ανάλυση των δεδομένων είναι το πρόγραμμα IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences) και πιο συγκεκριμένα η έκδοση 22. Καταχωρήθηκαν τα δεδομένα το πρόγραμμα κατηγοριοποιήθηκαν και στη συνέχεια εξήχθησαν τα αποτελέσματα.

Μέθοδοι στατιστικής επεξεργασίας

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1990), η επιλογή του είδους στατιστικής μεθόδου γίνεται με βάση το είδος των μεταβλητών, τους σκοπούς της έρευνας και την αντίστοιχη βιβλιογραφία σε παρόμοιες έρευνες. Η στατιστική ανάλυση που επιλέχθηκε είναι η εξής:

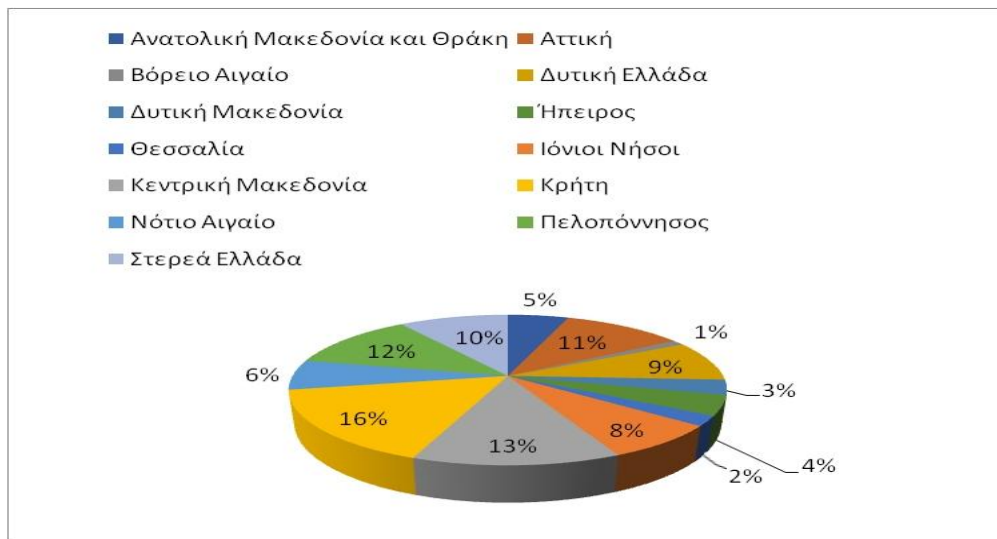
Περιγραφική στατιστική

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1984), η περιγραφική στατιστική ασχολείται με μεθόδους οργάνωσης, σύνοψης και παρουσίασης δεδομένων. Στο πλαίσιο αυτής της στατιστικής ανάλυσης παρουσιάζονται πίνακες και διαγράμματα για την παρουσίαση των στατιστικών δεδομένων.

Γίνεται ανάλυση των πρωτογενών δεδομένων και εξάγονται πίνακες και γραφήματα μέσω στατιστικών προγραμμάτων.

6. Αποτελέσματα έρευνας

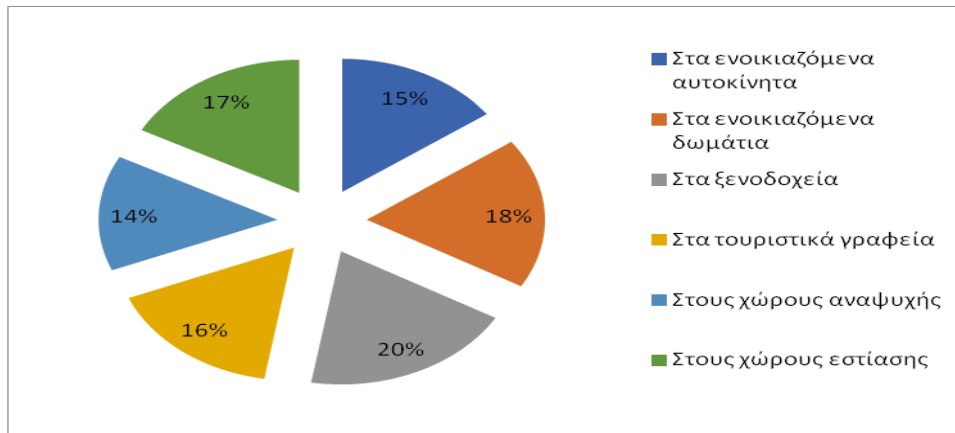
Προκύπτει πως το 5% των επιχειρήσεων ανήκουν στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, το 11% στην Αττική, το 1% στο Βόρειο Αιγαίο, το 9% στη Δυτική Ελλάδα, το 3% στη Δυτική Μακεδονία, το 4% στην Ήπειρο, το 6% στο Νότιο Αιγαίο, το 8% στα Ιόνια νησιά, το 10% στη Στερεά Ελλάδα, το 16% στην Κρήτη, το 13% στην Κεντρική Μακεδονία, το 12% στην Πελοπόννησο και το 2% στην Θεσσαλία (γράφημα 1).



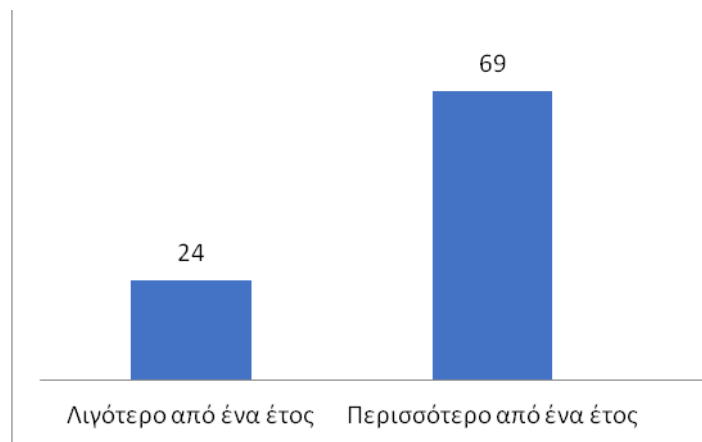
Γράφημα 1: Περιφέρεια όπου ανήκει η επιχείρηση

Αναφορικά με τον οικονομικό τομέα όπου ανήκει η επιχείρηση, προκύπτει πως το 15% ανήκουν στα ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα, το 18% στα ενοικιαζόμενα δωμάτια, το 20% στα ξενοδοχεία, το 16% στα τουριστικά γραφεία, το 14% στους χώρους αναψυχής, και το 17% στους χώρους εστίασης (γράφημα 2).

Γράφημα 2: Τομέας επιχείρησης

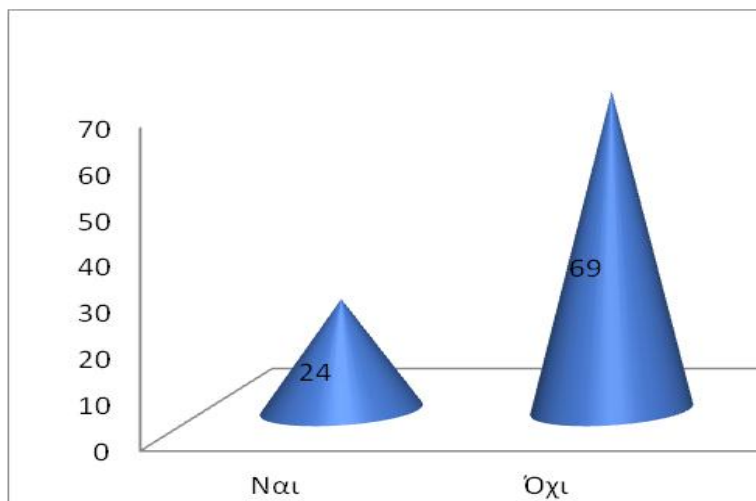


Προκύπτει, πως οι 69 επιχειρήσεις λειτουργούν περισσότερο από ένα έτος, και οι 24 λιγότερο από ένα έτος (γράφημα 3).



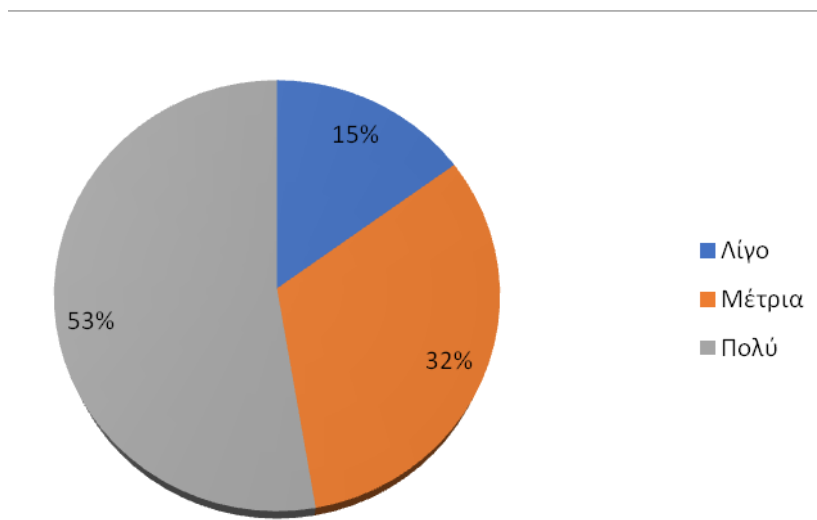
Γράφημα 3: Έτος λειτουργίας επιχείρησης

Οι 69 ερωτηθέντες είναι νέοι επιχειρηματίες και 24 δεν είναι (γράφημα 24).



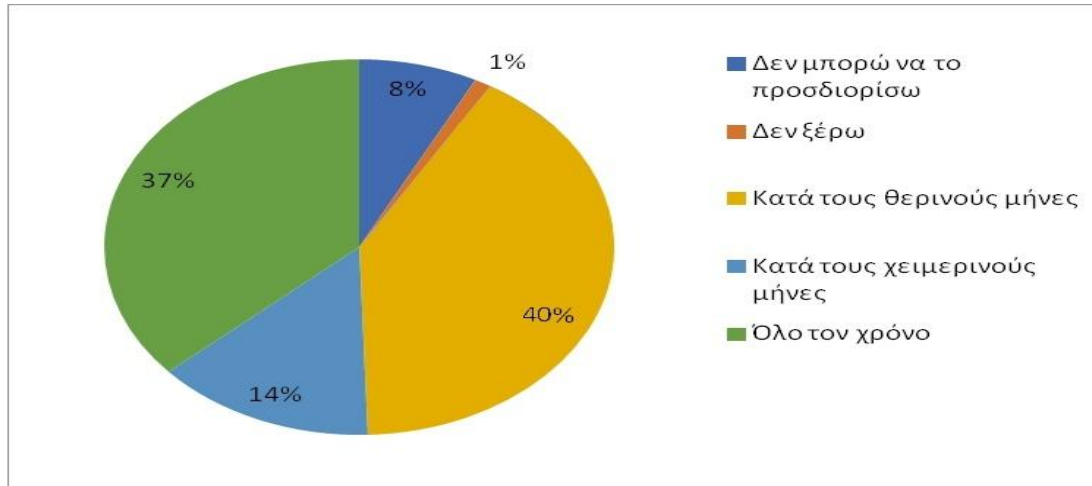
Γράφημα 4: Νέοι επιχειρηματίες

Το 15% θεωρούνε πως ο τόπος τους δεν είναι και τόσο τουριστικός προορισμός, το 32% το πιστεύουν σε μέτριο βαθμό, και το 53% το πιστεύουν πολύ. Κανένας δεν έδωσε την απάντηση καθόλου (γράφημα 5).



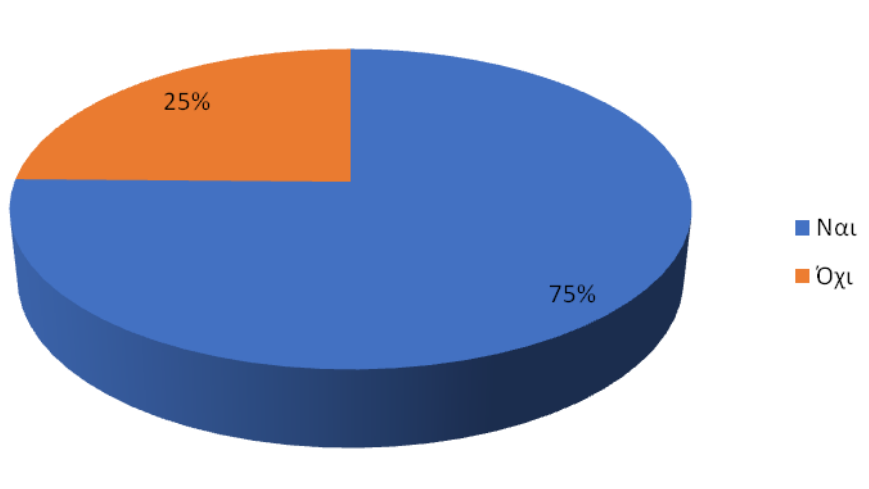
Γράφημα 5: Άποψη για τον τόπο των ερωτηθέντων ως τουριστικό προορισμό

Σύμφωνα με το 37% η περίοδος που είναι τουριστική για τον τόπο τους είναι όλος ο χρόνος, για το 40% είναι οι θερινοί μήνες, το 8% δεν μπορούνε να το προσδιορίζουνε, 1% απάντησαν δεν ξέρω και για το 14% οι χειμερινοί μήνες αποτελούν την τουριστική περίοδο (γράφημα 6).



Γράφημα 6: Τουριστική περίοδο για τον κάθε τόπο

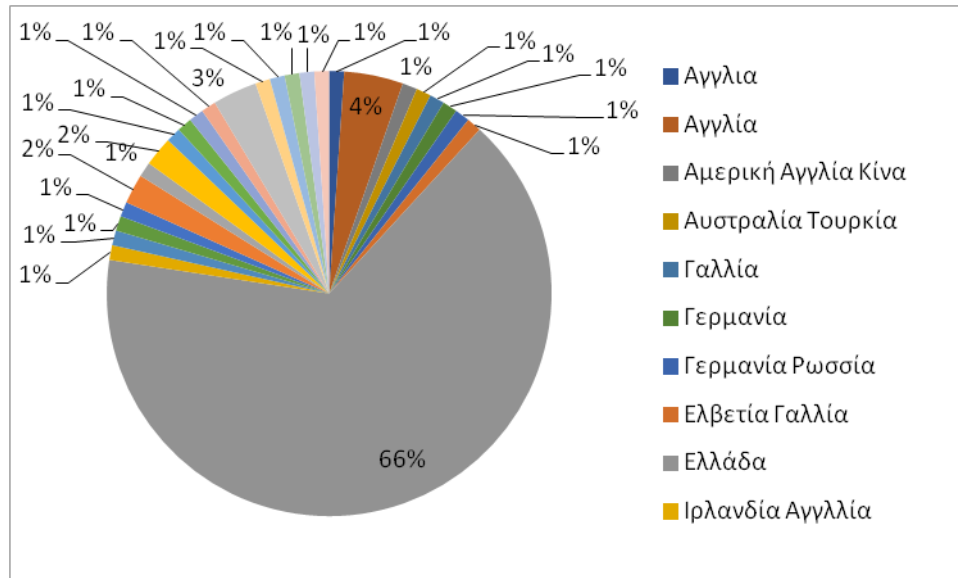
Το 75% των ερωτηθέντων απαντάνε πως εκτός από την τουριστική περίοδο επισκέπτονται και άλλες περιόδους τον τόπο τους οι τουρίστες, ενώ το 25% απαντάνε το αντίθετο (γράφημα 7).



Γράφημα 7: Επίσκεψη τουριστών εκτός τουριστικών περιόδων

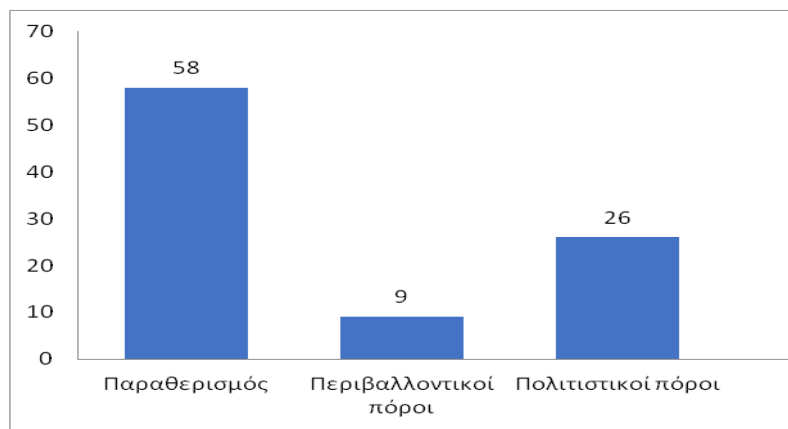
Το 66% των ερωτηθέντων απάντησαν πως οι τουρίστες που επισκέπτονται τον τόπο τους είναι από Ελλάδα και το 4% απάντησαν πως είναι από Αγγλία. Οι

υπόλοιπες χώρες με μικρότερη συχνότητα απάντησης είναι η Γαλλία η Αμερική η Γερμανία η Ελβετία, η Ιρλανδία (γράφημα 8).



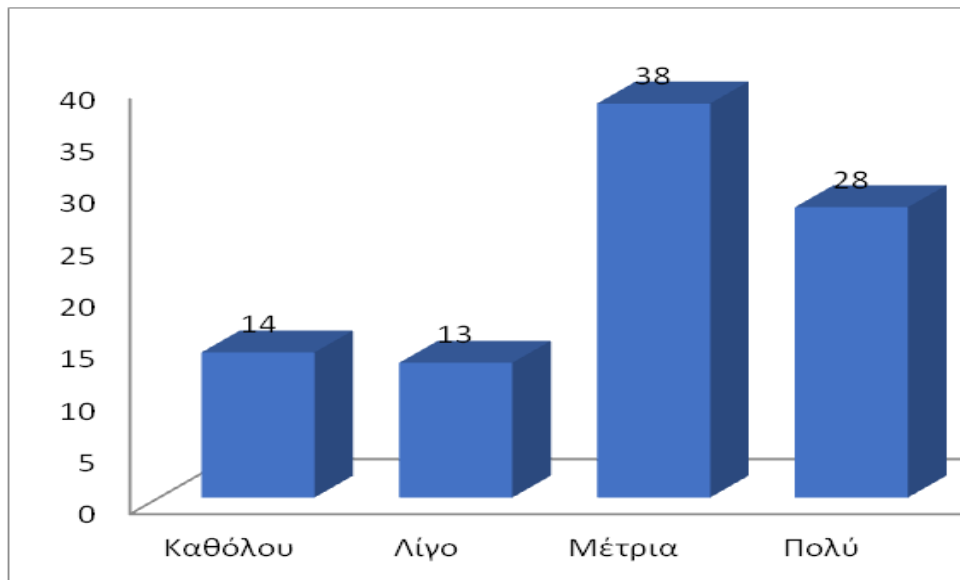
Γράφημα 8: Χώρας καταγωγής τουριστών

Σύμφωνα με τους 58 ερωτηθέντες του δείγματος, ο παραθερισμός είναι ο λόγος επίσκεψης των τουριστών στον τόπο τους, σύμφωνα με τους 26 ερωτηθέντες οι πολιτιστικοί πόροι είναι ο λόγος επίσκεψης, και σύμφωνα με τους 9 ερωτηθέντες οι περιβαλλοντικοί πόροι αποτελούν λόγω επίσκεψης (γράφημα 9).



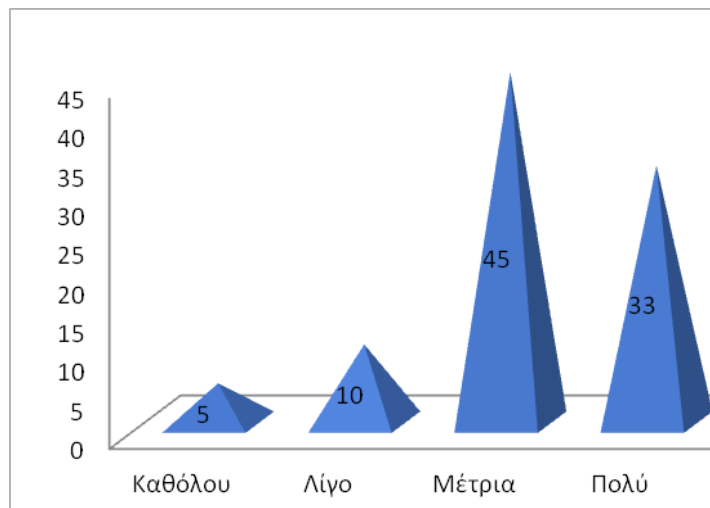
Γράφημα 9: Λόγοι επίσκεψης τουριστών

14 ερωτηθέντες πιστεύουν πως ο τουρισμός δεν έχει καθόλου επιπτώσεις στο περιβάλλον 13 πιστεύουν πως έχει λίγες επιπτώσεις, 38 το πιστεύουν σε μέτριο βαθμό και 28 το πιστεύουν πολύ (γράφημα 10).



Γράφημα 10: Τουρισμός και επιπτώσεις στο περιβάλλον

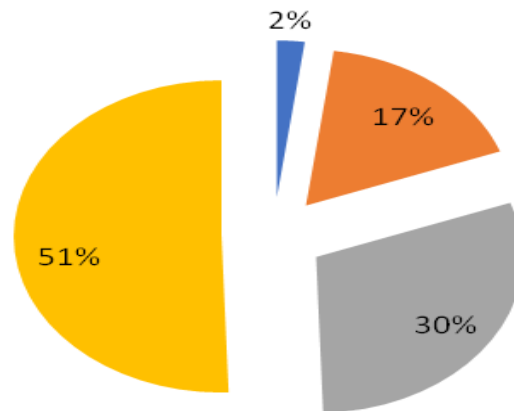
33 ερωτηθέντες πιστεύουν πως ο τόπος τους μπορεί να υποστηρίξει εναλλακτικές μορφές τουρισμού, 45 το πιστεύουν σε μέτριο βαθμό, 10 το πιστεύουν λίγο, και 5 ερωτηθέντες δεν το πιστεύουν καθόλου (γράφημα 11).



Γράφημα 11: Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

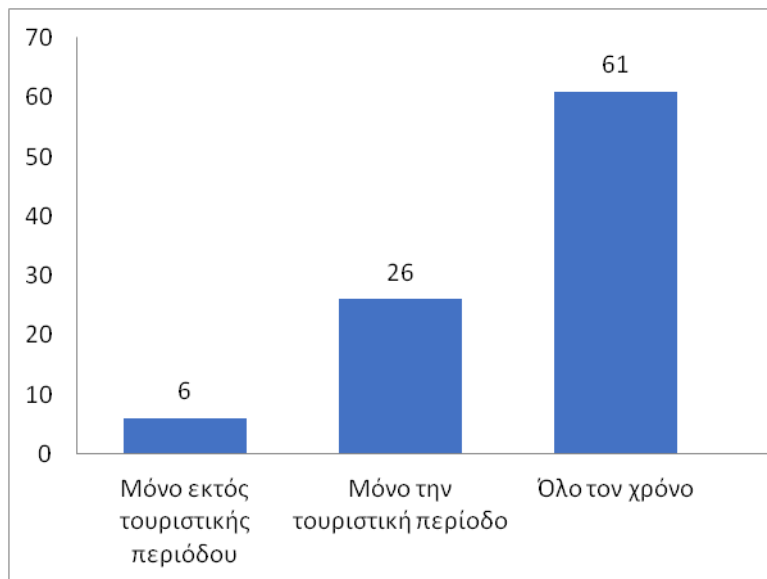
Το 2% δεν συμφωνούν καθόλου με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, το 17% συμφωνούν λίγο, το 30% συμφωνούν σε μέτριο βαθμό, και το 51% συμφωνούν πολύ (γράφημα 12).

■ Καθόλου ■ Λίγο ■ Μέτρια ■ Πολύ



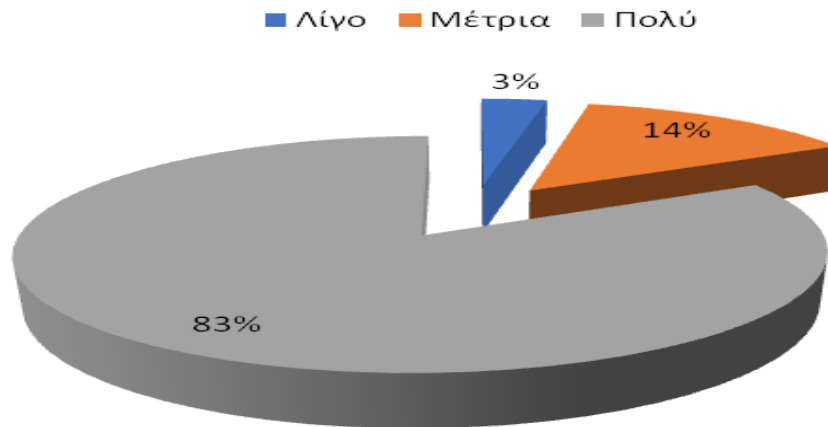
Γράφημα 12: Άποψη για εναλλακτικές μορφές τουρισμού

6 ερωτηθέντες απαντάνε πως η επιχείρησή τους είναι ανοικτή μόνο εκτός τουριστικής περιόδου, 26 δηλώνουν πως είναι ανοικτή μόνο την τουριστική περίοδο, και 61 απαντάνε πως η επιχείρησή τους είναι ανοικτή όλο τον χρόνο (γράφημα 13).



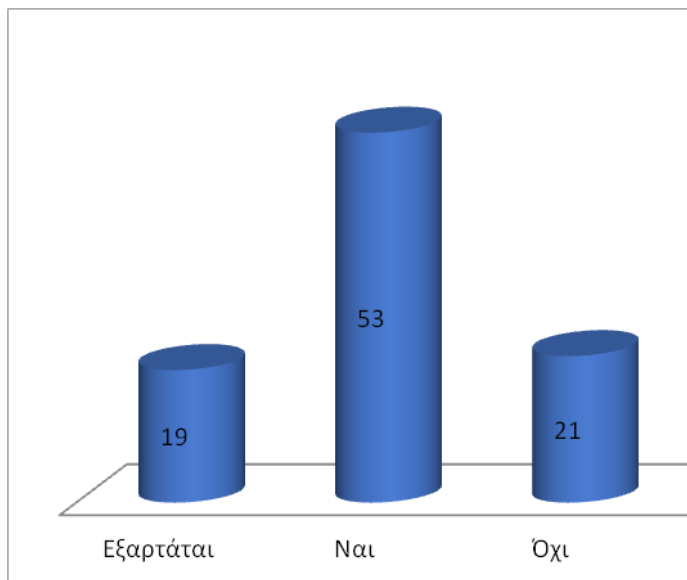
Γράφημα 13: Επιχείρηση πότε είναι ανοικτή

Το 83% πιστεύουν πως τα έσοδα τους συνδέονται με τον τουρισμό, το 14% το πιστεύουν σε μέτριο βαθμό, και το 3% το πιστεύουν λίγο. Κανένας δεν έδωσε την απάντηση καθόλου (γράφημα 14).



Γράφημα 14: Έσοδα και τουρισμός

53 ερωτηθέντες προσλαμβάνουν άτομα κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου, 21 δεν προσλαμβάνουν, και 19 απάντησαν πως η πρόσληψη ατόμων εξαρτάται (γράφημα 15).



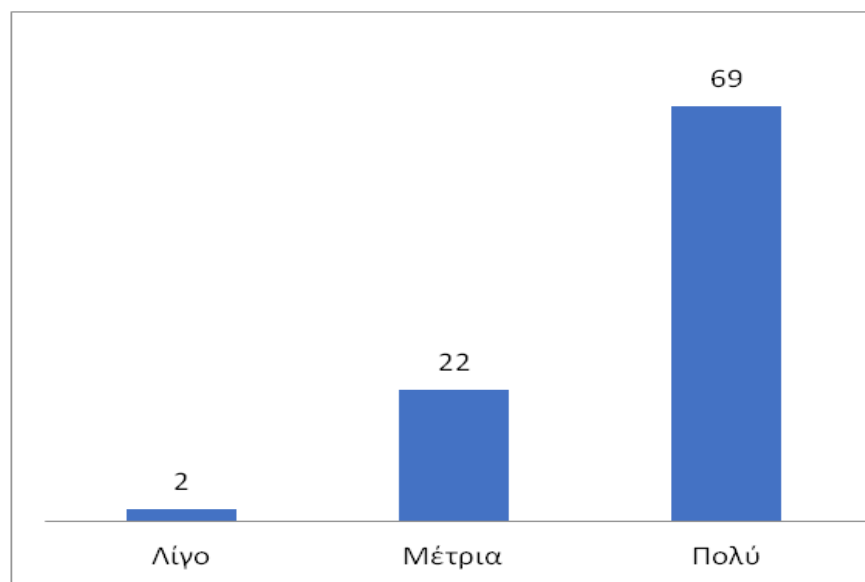
Γράφημα 15: Πρόσληψη ατόμων στην τουριστική περίοδο

Το 8% απαντάνε πως δεν επισκέπτονται καθόλου κάτοικοι του τόπου τους την επιχείρησή τους, το 6% απαντάνε πως την επισκέπτονται μόνο εκτός τουριστικής περιόδου, το 29% μόνο την τουριστική περίοδο, και το 57% απαντάνε πως την επισκέπτονται όλο τον χρόνο (γράφημα 16).



Γράφημα 16: Επίσκεψη επιχείρησης από κατοίκους της περιοχής

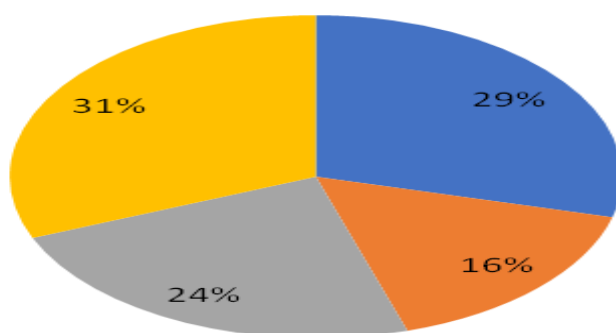
69 ερωτηθέντες πιστεύουν πως μια πιο έντονη τουριστική δραστηριότητα στον τόπο τους θα είχε θετικά αποτελέσματα για την επιχείρησή τους, 22 το πιστεύουν σε μέτριο βαθμό, και 2 το πιστεύουν λίγο. Κανένας δεν έδωσε την απάντηση καθόλου (γράφημα 17).



Γράφημα 17: Τουριστική δραστηριότητα και αύξηση εσόδων επιχείρησης

Το 29% δεν πιστεύουν πως η επιχείρησή τους μπορεί να συμμετάσχει/υποστηρίξει/βοηθήσει κάποια μορφή εναλλακτικού τουρισμού, το 16% το πιστεύουν λίγο, το 24% το πιστεύουν σε μέτριο βαθμό και το 31% το πιστεύουν πολύ (γράφημα 18).

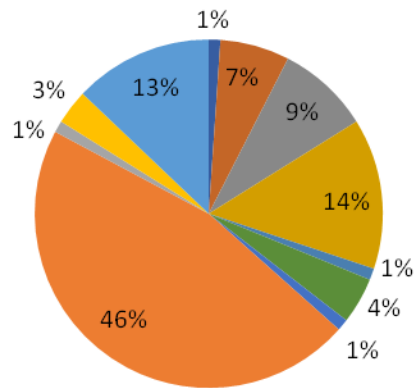
■ Καθόλου ■ Λίγο ■ Μέτρια ■ Πολύ



Γράφημα 18: Άποψη για συμβολή επιχείρησης σε μορφές εναλλακτικού τουρισμού

Το 7% απαντάνε πως η επιχείρησή τους μπορεί να στηρίξει τον αθλητικό τουρισμό, το 13% τον πολιτιστικό τουρισμό, το 14% τον θαλάσσιο τουρισμό, το 9% τον εκπαιδευτικό τουρισμό, το 4% στον ιαματικό τουρισμό, το 3% τον οικοτουρισμό και το 46% απαντάνε πως καμία μορφή εναλλακτικού τουρισμού δεν μπορούν να υποστηρίξουν. Με ποσοστό 1% συναντάμε τον αγροτουρισμό, τον μεταλλευτικό/γεωλογικό τουρισμό, τον ιατρικό τουρισμό και τον θρησκευτικό τουρισμό (γράφημα 19).

- Αγροτουρισμός
- Αθλητικός τουρισμός αναψυχής
- Εκπαιδευτικός τουρισμός
- Θαλάσσιος τουρισμός
- Θρησκευτικός τουρισμός
- Ιαματικός τουρισμός
- Ιατρικός τουρισμός
- Καμία
- Μεταλλευτικός/γεωλογικός τουρισμός
- Οικοτουρισμός
- Πολιτιστικός τουρισμός



Γράφημα 19: Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Αναφορικά με την έρευνα διεξάγονται τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Προκύπτει πως το 5% των επιχειρήσεων ανήκουν στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη το 11% στην Αττική το 13% στο Βόρειο Αιγαίο το 9% στη Δυτική Ελλάδα το 6% στη Δυτική Μακεδονία. Αναφορικά με τον οικονομικό τομέα όπου ανήκει η επιχείρηση, οι απαντήσεις είναι μοιρασμένες με μεγαλύτερο ποσοστό το 20% στα ξενοδοχεία. Επίσης οι περισσότερες επιχειρήσεις (69) επιχειρήσεις λειτουργούν περισσότερο από ένα έτος, όπως επίσης και οι περισσότεροι ερωτηθέντες απάντησαν πως είναι νέοι επιχειρηματίες.
- Σχετικά με την άποψη για το αν ο τόπος των ερωτηθέντων είναι τουριστικός προορισμός, οι περισσότεροι (53%) πιστεύουν πως είναι. Σύμφωνα με το 37% η περίοδος που είναι τουριστική για τον τόπο τους είναι όλος ο χρόνος για το 40% είναι οι θερινοί μήνες το 8% δεν μπορούν να το προσδιορίσουν για το 14% οι χειμερινοί μήνες.
- Το 75% των ερωτηθέντων απάντησαν πως εκτός από την τουριστική περίοδο επισκέπτονται και άλλες περιόδους τον τόπο τους οι τουρίστες.
- Το μεγαλύτερο ποσοστό (66%) των ερωτηθέντων απάντησαν πως οι τουρίστες που επισκέπτονται τον τόπο τους είναι από Ελλάδα.
- Σύμφωνα με τους περισσότερους ερωτηθέντες του δείγματος ο παραθερισμός είναι ο λόγος επίσκεψης των τουριστών στον τόπο τους.
- Οι απόψεις για τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον είναι μοιρασμένες, 14 ερωτηθέντες πιστεύουν πως ο τουρισμός δεν έχει καθόλου επιπτώσεις στο περιβάλλον 13 πιστεύουν πως έχει λίγο επιπτώσεις 38 το πιστεύουν σε μέτριο βαθμό και 28 το πιστεύουν πολύ.
- Είναι μικρό το ποσοστό αυτών που πιστεύουν πως ο τόπος τους μπορεί να υποστηρίξει εναλλακτικές μορφές τουρισμού όπως επίσης είναι μικρό το ποσοστό των ερωτηθέντων που δεν συμφωνούν καθόλου με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.
- Ένας μεγάλος αριθμός ατόμων (61) απαντάνε πως η επιχείρησή τους είναι ανοικτή όλο τον χρόνο.
- Το 83% απάντησαν πως τα έσοδα τους συνδέονται με τον τουρισμό.

- 53 από τους ερωτηθέντες προσλαμβάνουν άτομα κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου.
- Ένας μεγάλος αριθμός από το δείγμα (69) απάντησαν πως μια πιο έντονη τουριστική δραστηριότητα στον τόπο τους θα είχε θετικά αποτελέσματα για την επιχείρησή τους.
- Επίσης προέκυψε πως το 29% δεν πιστεύουν πως η επιχείρησή τους μπορεί να συμμετάσχει/υποστηρίξει/βοηθήσει κάποια μορφή εναλλακτικού τουρισμού.
- Τέλος, το 7% απαντάνε πως η επιχείρησή τους μπορεί να στηρίξει τον αθλητικό τουρισμό και τα μεγαλύτερα ποσοστά (13%) και 14% στον θρησκευτικό τουρισμό, και θαλάσσιο τουρισμό αντίστοιχα.

7. Συμπεράσματα

Ο τουρισμός είναι ένα εργαλείο που μπορεί να συνδράμει στην περιφερειακή ανάπτυξη ενός τόπου όπως η Ελλάδα. Ως περιφερειακή ανάπτυξη στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να νοηθεί η εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων με την ανάπτυξη των μη ανεπτυγμένων περιφερειών. Ωστόσο, κατά τον σχεδιασμό πρέπει να ληφθούν υπόψη οι περιορισμοί της τουριστικής δραστηριότητας (όπως η φέρουσα ικανότητα των τόπων) και οι επιπτώσεις στο περιβάλλον και στην κοινωνία.

Σύμφωνα με τα παραπάνω κεφάλαια, *ο τουρισμός αποτελεί ένα πολυσύνθετο κοινωνικό φαινόμενο που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες (κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς, ατομικούς)*. Οι παράγοντες αυτοί που τον επηρεάζουν μεταβάλλονται χρονικά. Ο τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε πολλές μορφές που διαφέρουν μεταξύ τους βάσει πολλών κριτηρίων όπως: το γεωγραφικό περιβάλλον, τη ποσότητα των τουριστών, την εποχή, τα μεταφορικά μέσα (Κορρές κ.ά., 2007). Πλέον, παγκοσμίως οι χώρες προσπαθούν να αναπτύξουν μια σχετικά νέα μορφή τουρισμού, τον εναλλακτικό τουρισμό. Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια μορφή τουριστική ανάπτυξης σύμφωνα με την οποία μειώνονται οι αρνητικές συνέπειες του τουρισμού στο περιβάλλον και την κοινωνία. Είναι σαφές πως ο τουρισμός αν και αποτελεί ένα μέσο οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής, οι αρνητικές συνέπειες που επιφέρει τον καθιστούν αρκετά επικίνδυνο για το μέλλον και την πορεία ενός τόπου.

Ο τουρισμός στην Ελλάδα έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: οι μικρές επιχειρήσεις είναι πολλές, υπάρχει αδυναμία στην πρόβλεψη της τουριστικής ζήτησης, διακρίνεται από έντονη εποχικότητα ενώ υπάρχει ανομοιόμορφη τουριστική ανάπτυξη.

Ο τουρισμός είναι ένα εργαλείο που μπορεί να συνδράμει στην περιφερειακή ανάπτυξη ενός τόπου όπως η Ελλάδα, ως περιφερειακή ανάπτυξη στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να νοηθεί η εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων με την ανάπτυξη των μη ανεπτυγμένων περιφερειών. Ο τουρισμός μπορεί να συμβάλλει στην αναπτυξιακή διαδικασία απομονωμένων ή περιφερειών που δεν έχουν αναπτυχθεί, για τους λόγους που αναφέρονται σε προηγούμενη ενότητα. Η ανάπτυξη του τουρισμού μέσω της εκμετάλλευσης των πόρων μιας περιοχής μπορεί να συμβάλλει θετικά τόσο στην οικονομία όσο και στην κοινωνία του τόπου (Γεωργοπούλου Ν. 2014). Ωστόσο, πρέπει να ληφθούν υπόψη τα εμπόδια και οι επιπτώσεις ανάπτυξης του τουρισμού σε μία τέτοια περιφέρεια.

Όπως έχει αποδειχθεί, η ανάπτυξη ενός τόπου μέσω της αύξησης της τουριστικής δραστηριότητας αποτελεί ένα «εργαλείο-κλειδί» για την περιφερειακή ανάπτυξη, καθώς με αυτόν τον τρόπο θέτονται προτεραιότητες και στόχοι για το μέλλον. Οι προτεραιότητες αυτές έχουν θετικά οικονομικά αποτελέσματα (αύξηση με αποτέλεσμα την δίκαιη κατανομή του κατά κεφαλήν εισοδήματος, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας κ.α.).

Ολοκληρώνοντας την έρευνά μας καταλήξαμε σε ορισμένα συμπεράσματα εξετάζοντας τα αποτελέσματα των ερωτήσεων. Διακρίναμε λοιπόν πως οι περισσότερες επιχειρήσεις προέρχονται από την Αττική και οι λιγότερες από την ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Αυτό δεν υποδηλώνει κάτι συγκεκριμένο καθώς οι επιχειρήσεις επιλέχθηκαν τυχαία.

Όσον αφορά τον οικονομικό τομέα των επιχειρήσεων τουρισμού φαίνεται πως οι περισσότερες είναι ξενοδοχεία ενώ ακολουθούν οι χώροι εστίασης. Αυτό υποδηλώνει κατά κάποιο τρόπο και τις ανάγκες που προκύπτουν στον τομέα του τουρισμού.

Οι περισσότερες από τις επιχειρήσεις λειτουργούν για περισσότερο από ένα χρόνο ενώ ελάχιστες είναι νεότερες. Έτσι διαπιστώνουμε πως η αγορά στην οποία απευθύνονται αντέχει τέτοιου είδους τουριστικές δραστηριότητες αφού αφενός η λειτουργία των περισσότερων επιχειρήσεων συνεχίζεται απρόσκοπτα, και αφετέρου ξεκινούν τη δραστηριοποίησή τους στον τουρισμό και νέες επιχειρήσεις.

Ένα ελπιδοφόρο γεγονός για το μέλλον του τουρισμού είναι πως αρκετοί επιχειρηματίες δηλώνουν νέοι στο χώρο. Κάτι τέτοιο μπορεί να ενισχύσει την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας καθώς οι νέοι επιχειρηματίες μπορούν να ακολουθήσουν νέες μεθόδους μάρκετινγκ και νέες ιδέες που θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη της επιχείρησής τους και εν συνεχεία στην τουριστική ανάπτυξη της εκάστοτε περιφέρειες.

Περίπου οι μισοί από τους ερωτηθέντες εμπιστεύονται την περιοχή στην οποία βρίσκονται καθώς θεωρούν ότι ο τόπος τους αποτελεί τουριστικό προορισμό προφανώς λόγω του ότι υπάρχουν εκμεταλλεύσιμοι πόροι που ξεπερνούν τα εμπόδια που τίθενται κατά την ανάπτυξη του τουρισμού σε μια περιφέρεια.

Περίπου οι μισοί ερωτηθέντες απάντησαν πως οι θερινοί μήνες αποτελούν την τουριστική περίοδο για την περιοχή τους, ενώ ακολούθησαν εκείνοι που θεωρούν πως τουριστική περίοδος είναι όλος ο χρόνος. Κάτι τέτοιο μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα πως οι περισσότερες περιφέρειες περιλαμβάνουν περιοχές οι οποίες είναι κατάλληλες για τη φιλοξενία τουριστών κατά τους θερινούς μήνες, προφανώς λόγω της γεωγραφικής τους τοποθεσίας. Βέβαια οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες θεωρούν πως υπάρχει τουριστική κίνηση στην περιοχή τους και άλλες περιόδους εκτός των τουριστικών. Εδώ μπορούμε να αν αντιληφθούμε πως προφανώς μιλάμε για περιοχές οι οποίες διαθέτουν όλες τις προϋποθέσεις για παραμονή καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Όσον αφορά τον τόπο προέλευσης των τουριστών οι περισσότεροι ερωτηθέντες απάντησαν πως αυτοί προέρχονται από την Ελλάδα, ενώ ακολουθούν η Αγγλία, η Γαλλία, η Αμερική, η Γερμανία, η Ελβετία, και η Ιρλανδία. Με βάση αυτές τις απαντήσεις μπορούμε να υποθέσουμε πως η προώθηση των εν λόγω επιχειρήσεων παραμένει εντός των ορίων της Ελλάδας και δεν υπάρχει η κατάλληλη προώθηση των συγκεκριμένων προορισμών στους τουρίστες του εξωτερικού.

Σχετικά με τους λόγους που επισκέπτονται αυτούς τους προορισμούς οι τουρίστες οι περισσότεροι ερωτηθέντες πιστεύουν πως ο βασικός λόγος επίσκεψης των τουριστών είναι ο παραθερισμός και ακολουθούν οι πολιτιστικοί πόροι, και οι περιβαλλοντικοί πόροι. Έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε πως οι ερωτηθέντες θεωρούν πως δεν υπάρχουν ιδιαίτερος ανεπτυγμένοι πολιτιστικοί και περιβαλλοντικοί πόροι στην περιοχή τους αλλά περισσότερο παραθεριστικά διαμερίσματα.

Αναφορικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στον περιβάλλον φαίνεται πως οι απόψεις διίστανται. Κάποιοι θεωρούν ότι ο τουρισμός έχει μέτρια επίπτωση στο

περιβάλλον ενώ λιγότεροι από αυτούς θεωρούν πως το περιβάλλον δεν επηρεάζεται καθόλου από τον τουρισμό. Προφανώς οι απόψεις δίστανται λόγω του ότι υπάρχουν διάφορες εκτιμήσεις σχετικά με την επιρροή του ανθρώπου στην φύση.

Αρκετοί από τους ερωτηθέντες θεωρούν πως η περιοχή τους θα μπορούσε να υποστηρίξει τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Κάτι τέτοιο προφανώς σχετίζεται με την ύπαρξη των κατάλληλων υποδομών οι οποίες θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την λειτουργία εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Σε γενικές γραμμές πάντως οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες συμφωνούν με την εφαρμογή εναλλακτικών μορφών τουρισμού προφανώς επειδή πιστεύουν πως μπορεί να έχει ένα κερδοφόρο αποτέλεσμα τόσο για τις επιχειρήσεις τους όσο και για την ανάπτυξη της περιοχής.

Οι περισσότεροι ερωτηθέντες απάντησαν πως η επιχείρησή τους παραμένει ανοιχτή καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου ενώ η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί πως μεγάλη πηγή εσόδων τους είναι ο τουρισμός. Μάλιστα οι περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες υποστήριξαν πως προσλαμβάνουν άτομα κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου στην επιχείρησή τους. Κάτι τέτοιο μας κάνει να πιστεύουμε πως η αύξηση της κίνησης κατά την τουριστική περίοδο είναι τέτοια που αναγκάζει τους ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων να αυξάνουν τον αριθμό του προσωπικού τους.

Ένας γεγονός που μας κάνει να πιστεύουμε πως οι τοπικές κοινωνίες στηρίζουν τις προσπάθειες των επιχειρηματιών είναι πως περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες υποστήριξαν πως τις επιχειρήσεις τους επισκέπτονται κάτοικοι των περιοχών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Τέλος, οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες υποστηρίζουν πως η επιχείρησή τους θα είχε οφέλη από μια πιο έντονη τουριστική δραστηριότητα στην περιοχή. Είναι προφανής ο λόγος που υποστηρίζουν κάτι τέτοιο, αφού είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε πως όσο μεγαλύτερη είναι η κίνηση των τουριστών σε κάθε περιοχή, τόσο περισσότερα χρήματα αφήνουν στην τοπική αγορά.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνικές Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ανδρεοπούλου, Ζ. «Περιφερειακή Ανάπτυξη. Ορισμοί και Στόχοι στην Περιφερειακή Ανάπτυξη». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2015. Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ανακτήθηκε: 07 Απριλίου 2018: <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS390/>

Ανδριώτης Κ. (2003). *Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του*. 20-21/2003 ISSN 1105-3267 σσ 139-154.

Αραμπατζής, Γ. Και Πολύζος, Σ. 2008. Φυσικοί Πόροι, Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Εκδόσεις Τζίολα. Θεσσαλονίκη

Βασιλείου Εφ. *Διάλεξη 3: Το περιφερειακό πρόβλημα (κεφάλαιο 1, Πολύζος Σ.)*. Τμήμα Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων, ΑΝΟΙΧΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

ΒλιάμοςΣπ.; Επιστημονική ευθύνη: Μαγουλάς Κων.; Περιφερειακή-Τοπική Ανάπτυξη; ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΙΑΡΚΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ; ΚΕΝΤΡΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ; Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ του ΥΠ.Ε.Π.Θ., Μέτρο 1.1. Ενέργεια 1.1.2.Β. και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Κ.Τ.); Αθήνα 2008

Γεωργοπούλου Ν. (2014). *Διπλωματική Εργασία: «ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ & ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ-ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΑ-ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ»*. Επ. Καθ. : ΣινανιώτηΑρ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ, ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗ & ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ, ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-MBA Tourism management. Πειραιάς ,2014

Γιαουτζή Μ. και Στρατηγέα Αν. (2011), “Χωροταξικός σχεδιασμός Θεωρία και Πράξη”, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Ηγουμενάκης, Γ. &Κραβαρίτης, Ν.(2004). Τουρισμός Βασικές Έννοιες. Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα

ΊκκοςΆρ. και Κουτσός Σ. (2018). *Η απασχόληση στον Τουρισμό και τους Λοιπούς κλάδους της ελληνικής Οικονομίας 2008-2017*. SETE Intelligence

Ίκκος Άρ. και Κουτσός Σ. (2018). *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2017*. SETE Intelligence

Καραβέλη Ελ. και Τσιωνάς Ευθ. *Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα: Προσδιοριστικοί Παράγοντες, τάσεις και Προοπτικές*. Ανακτήθηκε: 20/04/2018 Από: http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/CARAVELI_E_TSIONAS_E_22.pdf

Κόνσολας Ν., 1997, Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Κορρές Γ.Μ, Τσομπάνογλου Γ.Ο., Κουρλιουρος Ηλ., Μαρμαράς Εμ.; Συνέδριο: Πρώτο Συνέδριο Κοινωνικών Επιστημών με Θέμα: «Οι Κοινωνικές Επιστήμες Σήμερα», At Μυτιλήνη, Volume: Οι Κοινωνικές Επιστήμες Σήμερα (επιμ. Κ. Ζώρας & Φ. Μπαντιμαρούδης), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2007; DOI: 10.13140/2.1.2378.8487

Κρεμμυδάς Β., 1989, Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16ος - 20ος αιώνας), Πανεπιστημιακό Εγχειρίδιο, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα

Λαδιάς, Χ. (2014). *Ειδικά Θέματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης*. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα.

Λιανος-χρήστου Πολ. Οικονομ. Αθήνα 64

Νικολαΐδης Ευγγ.; *ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ, ΚΛΑΔΙΚΕΣ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ, ΑΓΡΟΤΡΟΦΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ*; ΙΝΕ Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.; Αθήνα 2017 ; ISBN: 978-960-9571-85-2

Παρασκευόπουλος Ι. , (1984), Στοιχεία περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής, Αθήνα, αυτοέκδοση

Παρασκευόπουλος Ι., (1990), Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας. Τόμος Β, Αθήνα, αυτοέκδοση

Πολύζος Σ., Δρ. Βασιλείου Έφ. Διάλεξη 3: Το Περιφερειακό Πρόβλημα: Κεφάλαιο 1, , τμήμα Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων

Φουντζούλα Χρ.; Διπλωματική εργασία: 'Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη. Η περίπτωση της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας'; Επιβλέπων: Πολύζος Σ.; ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ; Βόλος, 2008, Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly 04/02/2018 11:28:47 EET - 109.242.207.163,

Χατζημιχάλης Κ. (επιμέλεια - εισαγωγή), 1992, Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία, Εισαγωγή: Βασικές προσεγγίσεις στις θεωρίες και πολιτικές, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, σελ. 34

Χριστοφάκης Σ. Μ., 2001, Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Ξενόγλωσσες Βιβλιογραφικές Αναφορές

BotteriU, D., & Owen, R., & Emanuel, L., & Foster, T., & Gale, T., & Nelson, C. & Selby, M., 2000, «Perceptions from the periphery: The experience of Wales», Clevedon, ceX. 67

Burkart, A., J and Medlik, S., 1973

Clough B. Shepard, Rapp T. Richard, 1980, Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, Τόμος Β', Η Οικονομική Ανάπτυξη του Δυτικού Πολιτισμού, Μετάφραση: Φ. Διαμαντόπουλος, Μ. Κολλιάκος, Γ. Ταλαρούγκας, Φ. Χαμόδρακας, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Hall, C.M. & Jenkins, J., 1995, «Tourism and Public Policy», London, Routledge

Hudman, L, E, & Hawkins, E., D., (1989)

Nelson C. A., 1993, Theories of Regional Development, in: Richard D. Bingham and Robert Mier (eds), Theories of Local Economic Development, Perspectives From and Across the Disciplines, Sage Publications, California, U.S.A.

Smith, A. (2011): "Obstacles to the Growth of Alternative Tourism in Greece".

African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Vol. 1 (3)

Vanhove N., Klaassen L., 1987, Regional Policy: A European Approach, Aldershot, Avebury

Williams, A., & Shaw, G., 1991, "Tourism and economic development : Western European Experiences", London, Belhaven Press, σελ. 159-167

Wilson N., και Mclean S., (1994), Questionnaire design: a practical introduction , University of Ulster Press, Newtown, Abbery

Διαδικτυακές Αναφορές

Mintour.gov.gr, Υπουργείο Τουρισμού, <http://www.mintour.gov.gr/Statistics/statistiki>, Μάρτιος 2018, ανακτήθηκε στις 15/9/2018

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας Ενημέρωση πολιτών, (αναθεώρηση 2014), Η Ευρωπαϊκή Ένωση με απλά λόγια, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ISBN 978-92-79-41287-5 doi:10.2775/74668, ανακτήθηκε στις 3/6/2018

Wikipedia: Ελληνικές Περιφέρειες (χ.η.). Ανακτήθηκε στις 20/4/ 2018

ec.europa.eu/Eurostat: Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία, ανακτήθηκε στις 20/5/2018

itep.gr/gr/: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ), ανακτήθηκε στις 30/ 8/2018

insete.gr: Μελέτες, Ελληνικός Τουρισμός, ανακτήθηκε στις 23/7/2018